

**DOKUMENT EVROPSKE BANKE
ZA OBNOVU I RAZVOJ**

STRATEGIJA ZA CRNU GORU

odobrena od strane Odbora direktora 18. septembra 2007.

EBRD stavlja čitaocima na raspolaganje prevod izvornog teksta ovog dokumenta isključivo radi lakšeg snalaženja. Iako je sa dužnom pažnjom nastojao osigurati vjerodostojnost prevoda, EBRD ne garantuje i ne odgovara za tačnost prevoda. Čitalac se može osloniti na prevod samo na sopstveni rizik. EBRD, njegovi službenici ili osobe koje ga zastupaju neće ni u kojem slučaju biti odgovorni prema čitaocu niti bilo kojoj drugoj osobi ni za kakvu netačnost, grešku, propust, ispušteni tekst, manjkavosti i/ili bilo kakve izmjene bilo kojeg dijela sadržaja u prevodu, bez obzira na uzrok, niti za bilo kakvu štetu koja iz toga proizađe. U slučaju bilo kakvog neslaganja ili protivrječnosti između verzije na engleskom jeziku i prevoda, engleska verzija se smatra mjerodavnom.

I. IZVRŠNI REZIME	1
LISTA SKRAĆENICA	4
1. BANČIN PORTFOLIO	5
1.1 PREGLED DOSADAŠNJIH AKTIVNOSTI BANKE	5
1.2 REALIZACIJA PRETHODNE STRATEGIJE	5
1.3 UTICAJ TRANZICIJE NA PORTFOLIO BANKE I STEČENA ISKUSTVA	5
1.4 PROPORCIJE PORTFOLIJA	7
2. OPERATIVNO OKRUŽENJE	8
2.1 OPŠTE REFORMSKO OKRUŽENJE	8
2.1.1 Politička zbivanja	8
2.1.2 Zakonska reforma	9
2.1.3 Zaštita životne sredine	9
2.2 NAPREDAK U TRANZICIJI I STANJE EKONOMIJE	11
2.2.1 Makroekonomski uslovi za rad Banke	11
2.2.2 Uspjesi i izazovi tranzicije	12
2.3 PRISTUP KAPITALU I INVESTICIONE POTREBE	13
3. STRATEŠKI PRAVCI	14
3.1 PRIORITETI BANKE TOKOM PERIODA OBUHVAĆENOG STRATEGIJOM	14
3.2 SEKTORSKI IZAZOVI I CILJEVI BANKE	14
4. OSTALE MFI I MULTILATERALNI DONATORI	18
ANEKS 1: ODABRANI EKONOMSKI POKAZATELJI	21
ANEKS 2: POLITIČKA OCJENA U SMISLU ČLANA 1. SPORAZUMA O OSNIVANJU BANKE ...	22
ANEKS 3: OCJENA ZAKONSKE TRANZICIJE	26
ANEKS 4: OSNOVNI PODACI O SEKTORU ENERGETIKE U CRNOJ GORI	32
ANEKS 5: PROGRAMI EBRD ZA TEHNIČKU SARADNJU	34

I. IZVRŠNI REZIME

Crna Gora je opredijeljena za principe višepartijske demokratije, pluralizma i tržišne ekonomije i primjenjuje ih u skladu sa uslovima navedenim u čl.1 Ugovora o osnivanju Banke.

Država je stekla nezavisnost 3. juna 2006, nakon održavanja referenduma, kao opcije koja je bila predviđena Ustavnom poveljom Državne zajednice Srbija i Crna Gora, koja je stvorena 2002. uz aktivno učešće Evropske unije. Ministri inostranih poslova EU su 12. juna 2006. priznali rezultat referenduma i objavili da će članice EU pojedinačno priznati Crnu Goru i sa njom uspostaviti diplomatske odnose. Srbija je priznala Crnu Goru kao nezavisnu državu 15. juna 2006. Rješavanje otvorenih pitanja sa Srbijom teče bez problema, uključujući pitanja sukcesije i podjele imovine, kao i prava državljanstva i socijalnog osiguranja.

Crna Gora je primljena u OEBS 21. juna 2006. i postala članica UN 28. juna 2006. Pridružila se EBRD-u dana 6. septembra 2006, a MMF-u i Svjetskoj banci u januaru 2007. Nova država već ima relativno otvoren trgovinski režim i razgovori o učlanjenju u STO dobro napreduju. Crna Gora je 11. maja 2007. primljena u Savjet Evrope.

Najnovija ekonomska dešavanja su povoljna. U poslednje dvije godine došlo je do jakog rasta BDP – preko 6% u 2006 – zajedno sa niskom inflacijom, kao i do značajnog priliva direktnih stranih investicija (više od 1 milijarde US\$ u posljednje dvije godine). Fiskalni učinak se takođe popravio, a nivo spoljašnje zaduženosti zemlje je umjeren. Jednostrano usvajanje DM u 2000 (i kasnije eura u 2002) kao jedine zakonske valute doprinijelo je ekonomskoj stabilnosti i nema realnih izgleda da će zemlja uvesti sopstvenu valutu. Crna Gora je takođe ostvarila značajan napredak u nekim dimenzijama tranzicije, naročito u oblasti liberalizacije cijena i trgovine, privatizacije i reforme bankarskog sektora.

U toku prve godine od kada je postala nezavisna, Crna Gora se pokazala kao politički stabilna i ekonomski održiva država, koja ima potencijal za brz rast na srednji rok. Zemlja je već postigla izvjestan uspjeh u stvaranju povoljne poslovne klime i u privlačenju uglednih stranih investitora, koji mogu igrati presudnu ulogu u smislu davanja signala drugima da je Crna Gora atraktivna investiciona destinacija. U isto vrijeme, u Crnoj Gori su prisutni novi problemi i slabosti koje su zajedničke za cio region, među kojima ograničen kapacitet javne uprave nije bez značaja. Glavni izazovi tranzicije u budućem periodu leže u oblasti institucionalne reforme, naročito u oblasti korporativnog upravljanja i konkurencije, infrastrukture i nebankarskih finansijskih institucija. Ostalo je još nekoliko ključnih preduzeća koja treba privatizovati i reforma sektora energetike je naročito značajan izazov sa kojim je zemlja suočena.

Aktivnosti Banke u Crnoj Gori do sada su bile prilično ograničene, što je odraz male veličine ove zemlje. Bančin portfolio je u izvjesnoj mjeri porastao u toku perioda obuhvaćenog prethodnom strategijom, dostigavši 36,2 miliona eura € na kraju 2006. Operativna sredstva na kraju 2006. iznosila su 20,8 miliona eura € i nije bilo loše aktive. Portfolijom dominiraju infrastrukturni projekti. Angažovanje Banke u ovom sektoru obuhvata dva projekta sanacije saobraćaja: jedan za crnogorske aerodrome (potpisan 2003. godine i u velikoj mjeri isplaćen) i drugi za puteve (potpisan 2005. godine i djelimično isplaćen). Ulaganja u finansijske institucije iznose 6 miliona eura € i obuhvataju kredite odnosno učešće u kapitalu NLB Montenegrobanke, uključujući

pripajanje Euromarket banke NLB Montenegrobanci, kao i jaku podršku mikro preduzećima. Preko nekoliko transakcija u finansijskom sektoru podržane su lokalne banke kroz hipotekarno finansiranje, TFP i finansiranje MSP u okviru kreditne linije za MSP na Zapadnom Balkanu. Sektor MSP takođe je primio pomoć kroz programe TAM i BAS. U korporativnom sektoru, EBRD je ulagala u greenfield projekat proizvodnje tehničkog gasa (DIF) i obezbijedila preprivatizacioni kredit za KAP, Kombinat aluminijuma Podgorica, za potrebe finansiranja savjetnika za investicije. Obije ove transakcije su okončane.

Banka sada preusmjerava svoju pažnju na privatni sektor i aktivnosti predviđene u tom smislu djeluju vrlo obećavajuće. Prioriteti Banke u toku perioda obuhvaćenog ovom strategijom biće sljedeći:

Privatni korporativni sektor: Turizam i sektor nekretnina u Crnoj Gori predstavljaju oblast u kojoj Banka može da igra značajnu ulogu kako kroz obezbjeđenje finansijskih sredstava, tako i kroz pružanje političke sigurnosti stranim investitorima. Postoji značajna potražnja za dobrim poslovnim, maloprodajnim, hotelskim i stambenim prostorom (za stanovanje i za odmor). S obzirom na prirodne ljepote zemlje, Banka će aktivno podržavati odabranu strategiju izgradnje turističkih kapaciteta niske gustine, za visoki turizam, uključujući obezbjeđenje pozitivnih povratnih sprega koje će ova izgradnja izazvati i potrebu za uravnoteženim i ekološki povoljnim održivim razvojem. Banka takođe namjerava da poveća svoje poslovanje sa lokalnim privatnim pravnim licima i podstakne svoja ulaganja u nove tehnologije i unapređenje životne sredine. Pružiće se podrška procesu privatizacije i prestrukturiranju nakon privatizacije. Pored toga, Banka će nastaviti da podržava mikro, mala i srednja preduzeća preko postojećih i novih finansijskih instrumenata kao što su Kreditna linija EBRD i Italije za lokalna preduzeća na Zapadnom Balkanu (WBLEF) i Finansijski okvir za mikro, mala i srednja preduzeća za Zapadni Balkan (MSMEWBF) preko lokalnih banaka i specijalizovanih mikrofinansijskih institucija.

Infrastruktura: Banka će, u saradnji sa Evropskom investicionom bankom (EIB), Svjetskom bankom i EU, nastaviti da kreditira ključne infrastrukturne projekte gdje se može ostvariti jasan tranzicioni uticaj, stavljajući pri tom naglasak na uključivanje privatnih sponzora kad god je to moguće. Prioritet će se dati projektima koji su od izuzetnog značaja za turizam, odnosno sa jakom regionalnom dimenzijom. Banka će podržati korporativno prestrukturiranje u sektorima električne energije, gasa i nafte, puteva i željeznice i nastojće da poveća komercijalno finansiranje opština. Budući projekti za državu biće ograničeni uskim fiskalnim prostorom. To će zahtijevati selektivan pristup i potrebu da se infrastrukturni projekti realizuju u fazama tokom nekoliko godina kako bi bili održivi sa aspekta zaduživanja države.

Finansijski sektor: Banka će se koncentrisati na sljedeće oblasti: (i) saradnju sa jakim domaćim ili stranim bankama koje traže mogućnosti da povećaju udio na tržištu kroz pomoć u daljoj konsolidaciji; i (ii) stalnu podršku komercijalnim bankama i mikrokreditnim institucijama, naročito u oblasti mikro, malih i srednjih preduzeća i hipotekarnog kreditiranja kroz postojeći proizvod i preko WBLEF i MSMEWBF.

Tehnička saradnja i zvanično kofinansiranje

Tehnička saradnja i zvanično kofinansiranje ostaće od ključnog značaja za pripremu projekata i jačanje institucija, naročito kad je riječ o unapređenju manjih domaćih preduzeća, i za poslovanje javnog sektora. Banka će nastaviti svoju blisku saradnju sa

EU/EAR i bilateralnim donatorskim institucijama i koordiniraće svoje aktivnosti sa drugim međunarodnim finansijskim institucijama, uključujući MMF, Svjetsku banku i Evropsku investicionu banku.

LISTA SKRAĆENICA

BAS	Savjetodavne usluge za preduzeća
DIF	Instrument za direktna ulaganja
EIB	Evropska investiciona banka
EC	Evropska komisija
EU	Evropska unija
FDI (SDI)	Strane direktne investicije
GTZ	Gesellschaft fuer Technische Zusammenarbeit
IFC	Međunarodna finansijska korporacija
IFI	Međunarodna finansijska institucija
IMF (MMF)	Međunarodni monetarni fond
KfW	Kreditanstalt fuer Wiederaufbau
MEI	Opštinska i ekološka infrastruktura
MSME	Mikro, mala i srednja preduzeća
SME (MSP)	Mala i srednja preduzeća
TAM	TurnAround Management
TFP	Program za olakšavanje trgovine
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih nacija
USAID	Američka agencija za međunarodni razvoj
WB	Svjetska banka
WBLEF	Kreditna linija za lokalna preduzeća na Zapadnom Balkanu

1. BANČIN PORTFOLIO

1.1 PREGLED DOSADAŠNJIH AKTIVNOSTI BANKE

Sa završetkom maja 2007, Banka je ostvarila neto kumulativni obim poslovanja od 43 miliona eura. U 2006, postojao je jedan regionalni program usmjeren za Crnu Goru. Portfolio iznosi 37,7 miliona eura (7 projekata i 2 TFP linije), od čega 20,8 miliona eura (55%) predstavlja operativnu aktivnu. Nema loše aktive. Iako infrastrukturni projekti trenutno dominiraju portfolijom zbog njihove relativne veličine, Banka preusmjerava svoju pažnju na privatni sektor sa vrlo obećavajućom perspektivom daljih aktivnosti u toj oblasti.

1.2 REALIZACIJA PRETHODNE STRATEGIJE

U posljednjoj strategiji za Crnu Goru (koja je bila zajednička sa Srbijom), odobrenoj u novembru 2004, bili su naglašeni sljedeći strateški prioriteti i tranzicioni ciljevi Banke u Crnoj Gori:

- **Korporativni sektor:** Naglasak je na privatizaciji i prestrukturiranju kompanija nakon privatizacije, kapitalnim ulaganjima u nove tehnologije i unapređenje životne sredine, naročito sa lokalnim investitorima. Posebna pažnja je na projektima u sektoru nekretnina i turizma. Banka nastavlja da podržava MSP preko postojećih finansijskih instrumenata za lokalne banke i preko odabranih DIF investicija.
- **Finansijski sektor:** Privatizacija, finansijsko i operativno prestrukturiranje državnih banaka i saradnja sa jakim lokalnim ili stranim bankama i mikrokreditnim institucijama koje traže šanse za povećanje tržišnog udjela kroz pomoć u daljoj konsolidaciji.
- **Energetika i ostala infrastruktura:** Prioritet sa daje projektima infrastrukture koji imaju jaku regionalnu dimenziju, a Banka bi radila u bliskoj saradnji sa drugim najvažnijim MFI i donatorima.

Banka je ostvarila neke od svojih ciljeva u toku prethodnog strateškog perioda. Potpisane su tri operacije (jedna nova operacija – Projekat sanacije puteva, jedan nastavak – Alter Modus na osnovu Okvirnog programa US/EBRD za MSP i jedna operacija u okviru TFP). Pored toga, uložen je značajan napor da se realizuju projekti potpisani u ranijim strateškim periodima, koji u nekim slučajevima imaju značajan tranzicioni uticaj (kao što je opisano u daljem tekstu). Međutim, do sada su Bančine aktivnosti bile ograničene malim tržištem i slabim institucionalnim kapacitetima.

1.3 TRANZICIONI UTICAJ PORTFOLIJA BANKE I STEČENA ISKUSTVA

- **Korporativni sektor:** U korporativnom sektoru, Banka je uložila u »Progas« – greenfield pogon za proizvodnju tehničkog gasa – kroz program direktnih ulaganja (DIF). Banka je takođe obezbijedila preprivatizacioni kredit za Kombinat aluminijuma Podgorica, KAP, iz kojeg se finansirao savjetnik za investicije. Obije ove transakcije su uspješno realizovane. Međutim, ograničen obim ovih projekata učinio je da su oni imali vrlo mali uticaj na korporativno upravljanje ili na šire regulatorno okruženje, u kojem i dalje postoje problemi. Iako je projekat za »Progas« unekoliko podstakao konkurenciju u tom sektoru, njegova poslovna

praksa i konkurentnost ostali su uglavnom neprovjereni, na taj način remeteći pravilan razvoj tog sektora. Sve u svemu, u korporativnom sektoru je ostvaren *zanemarljiv* tranzicioni uticaj.

- **Finansijski sektor:** Ulaganja u finansijske institucije iznose 6 miliona eura i obuhvataju kredite, odnosno učešće u kapitalu NLB Montenegrobanke, uključujući pripajanje Euromarket Banke NLB Montenegrobanci. Kroz nekoliko transakcija u finansijskom sektoru, lokalne banke su podržane putem hipotekarnog finansiranja, TFP programa i finansiranja MSP preko kreditne linije za MSP na Zapadnom Balkanu. Sektor MSP takođe je primio značajnu podršku od TAM/BAS. Banka je bila veoma aktivna u podsticanju tranzicije u finansijskom sektoru, naročito u dijelu koji se odnosi na mikro, mala i srednja preduzeća. Na primjer, Banka je podržala Opportunity banku AD Podgorica, specijalizovanu banku za mikro kredite. Opportunity banka je postigla izvanredne rezultate u toku prethodnih godina i uspjela je da napreduje od neprofitne mikro finansijske organizacije do jedne od najprofitabilnijih banaka u zemlji za svega četiri godine. Opportunity banka je unaprijed otplatila cjelokupan kredit EBRD početkom 2007, zahvaljujući uspješnom privlačenju depozita i sposobnosti da finansira rast portfolija iz sopstvenih sredstava. U decembru 2005, Banka je obezbijedila drugi kredit za »Alter Modus«, mikrofinansijsku instituciju koja obezbjeđuje male kredite za mikro preduzeća koja nikada prije toga nijesu imala pristup zvaničnom finansijskom sektoru. Sredstva Banke iz kojih su odobravani krediti bila su praćena komponentom tehničke pomoći za institucionalno jačanje. Nakon uključivanja Banke, »Alter Modus« je postigao značajan uspjeh u privlačenju komercijalnih sredstava iz nekoliko izvora. Bančina podrška »Alter Modusu« obezbjeđuje se iz instrumenta US/EBRD za finansiranje MSP kojim se podržava rast MSP u više zemalja u tranziciji. Sve u svemu, u finansijskom sektoru je ostvaren *dobar* tranzicioni uticaj.
- **Infrastruktura:** Angažovanje Banke u ovom sektoru obuhvata dva projekta sanacije saobraćaja: jedan za crnogorske aerodrome (potpisan 2003. godine i u velikoj mjeri isplaćen) i drugi za puteve (potpisan 2005. godine i djelimično isplaćen). Projekat za aerodrome usmjeren je na komercijalizaciju novoformiranog državnog preduzeća za upravljanje aerodromima kroz realizaciju potpuno komercijalno zasnovanih tarifa, uključujući korporativno upravljanje i poslovnu praksu, kao i usklađivanje sa međunarodnim standardima bezbjednosti i sigurnosti udruženo sa većim nivoom usluga i komfora za klijente. Zahvaljujući realizaciji projekta, tarife su uspostavljene na punoj komercijalnoj osnovi, uvedeno je poslovno planiranje i revizija finansijskih izvještaja po MFRS i uveden je sistem za cjelovito upravljanje aerodromima. Što se tiče projekta za izgradnju puteva, u toku drugog kvartala 2007, između Direkcije za saobraćaj i izvođača građevinskih radova potpisan je ugovor za sanaciju puta i stabilizaciju padina na putu M-2 od Mioske do Kolašina (od 1029. do 1041. kilometra), dio A2 Ugovora o kreditu. Očekuje se da će se okončanjem radova poboljšati bezbjednost i kvalitet puta, koji je karakterističan po najvišem broju prekida saobraćaja i saobraćajnih nesreća. Sve u svemu, u sektoru infrastrukture ostvaren je *umjereni* tranzicioni uticaj.
- **TAM** funkcioniše u Crnoj Gori od 2002. i preko njega je obezbijedena podrška za 54 projekta i iskorišćeno 2,45 miliona eura kroz finansijska sredstva raznih bilateralnih donatora i Evropske agencije za rekonstrukciju (EAR). BAS se koristi od 2003. i preko njega je finansirano 125 projekata, kroz koje je iskorišćeno preko 1,85 miliona eura od EAR. Kroz nova sredstva od EAR, BAS će pokrenuti 65 projekata u periodu 2007-2008.

1.4 PROPORCIJE PORTFOLIJA

Na osnovu sadašnjeg portfolija od 37,7 miliona eura, odnos privatnog i javnog sektora u njemu iznosi 33/67. Po broju projekata, očekuje se da će transakcije u privatnom sektoru dominirati u predstojećem strateškom periodu. Međutim, imajući u vidu manju veličinu tih projekata u privatnom sektoru (naročito u okviru WBLEF), biće teško ostvariti ciljanu proporciju od 60/40 između privatnog i javnog sektora u periodu 2007-2009. Prosječna ocjena rizika portfolija iznosi 6,18 u odnosu na 5,47 za Banku, dok je ocjena rizika za privatni sektor 5,64. Portfolio treba pažljivo pratiti da bi se izbjeglo moguće kašnjenje u realizaciji projekata javnog sektora u koje su uključena državna preduzeća.

2. OPERATIVNO OKRUŽENJE

2.1 OPŠTE REFORMSKO OKRUŽENJE

2.1.1 *Politička dešavanja*

Crna Gora je postala nezavisna država 3. juna 2006, nakon održavanja referenduma o nezavisnosti. Pri izlasku 86% glasača, 55,5% je glasalo za nezavisnost, što je za 0,5 % iznad minimuma koji je bio predviđen Zakonom o referendumu. Ministri inostranih poslova EU su 12. juna priznali rezultat referenduma i objavili da će članice EU pojedinačno priznavati Crnu Goru i sa njom uspostavljati diplomatske odnose. Srbija je priznala Crnu Goru kao nezavisnu državu 15. juna 2006.

Nezavisnost stečena 2006. je kulminacija dugogodišnjih aspiracija. Crna Gora je naglašavala tradiciju svoje državnosti koja potiče još iz kasnog srednjeg vijeka i da je bila međunarodno priznata država od 1878. do 1918. prije nego što je postala dio bivše Jugoslavije, u njenim različitim otjelotvorenjima, tokom najvećeg dijela XX vijeka. Uspjeh pokreta za nezavisnost u novijoj crnogorskoj istoriji usko je povezan sa bivšim predsjednikom i premijerom Crne Gore Milom Đukanovićem, sadašnjim liderom vladajuće Demokratske partije socijalista, koji je sredinom 1990-ih godina počeo da distancira Crnu Goru od Miloševićevog režima. Ono što su mnogi u početku smatrali konfliktom između konzervativaca i reformista u vođstvu tada vladajuće Socijalističke partije koju je predvodio Milošević, uskoro je postao sudar različitih gledišta oko budućnosti države. Đukanović i njegovi saradnici projektovani su proreformski, prozapadni kurs, koji se uskoro prepleo sa gore pomenutim aspiracijama prema nezavisnosti koje su uvijek bile prisutne u crnogorskom društvu. Pod vođstvom Đukanovića, Crna Gora je ostvarila svoj put do nezavisnosti postepeno i miroljubivo.

Uprkos raznim i brojnim upozorenjima posmatrača u proteklom periodu – neizbježna invazija od strane Miloševića, raspad zemlje zbog inicijative za referendum o nezavisnosti, građanski rat nakon nezavisnosti i slično – Crna Gora je preživjela sve te razne prijetnje i čini se da je sada politički sasvim stabilna. Istinu govoreći, ona je i dalje podijeljena u dva velika tabora, i po ideološkoj i po etničkoj liniji. Etnički Srbi, koji prema posljednjem popisu čine 30% stanovništva, uglavnom su glasali protiv nezavisnosti i predstavljaju glavnu opoziciju sadašnjoj vladi. Međutim, nivo tenzije u Crnoj Gori znatno je niži nego što bi se moglo očekivati. Parlamentarna opozicija je iscejpkana i »stari« oponenti Đukanovića su dezorjentisani od kada su izgubili na referendumu o nezavisnosti. Vjerovatno će potrajati dok se pojavi neka potencijalna »treća snaga«, a, u međuvremenu, vladajuća koalicija može da uživa većinu sve do sljedećih izbora koji neće biti prije 2010.

Parlamentarni i lokalni izbori u Crnoj Gori održani su 10. septembra 2006, na talasu euforije zbog nezavisnosti. Demokratska partija socijalista (DPS) predvođena tadašnjim premijerom Milom Đukanovićem dobila je izbore i osigurala, u koaliciji sa manjom Socijaldemokratskom partijom (SDP), 41 od 81 mjesta u Parlamentu. Đukanović se tada povukao sa najviših državnih pozicija poslije 10 godina vlasti bez premca, dajući time jedinstven primjer za region, a umjesto njega je došao bivši ministar pravde Željko Šturanović koji je formirao još jednu koalicionu vladu koja se zalaže za tržište i za jačanje biznisa.

Jedno od najvažnijih pitanja za Crnu Goru je usvajanje novog Ustava, za koji su pripreme započele odmah poslije nezavisnosti. Prva faza razmatranja o njegovom

sadržaju, koja se završila 5. maja 2007. i uključila prvo čitanje u Parlamentu i kasniju javnu debatu, otkrila je da se najspornija pitanja odnose na nacionalne simbole (uključujući nacionalnu zastavu i naziv zvaničnog jezika u zemlji), kao i neka pitanja vezana za lokalnu samoupravu (vidjeti pitanja manjine u Aneksu 2).

Tokom svoje prve godine funkcionisanja kao nezavisne zemlje, Crna Gora se pokazala kao politički stabilna i ekonomski održiva država, koja ima potencijal za brzi rast na srednji rok. Zemlja je već ostvarila izvjestan uspjeh u stvaranju povoljne poslovne klime i u privlačenju uglednih stranih investitora, koji mogu da odigraju presudnu ulogu u signaliziranju drugima da je Crna Gora privlačna investiciona destinacija. U isto vrijeme, u Crnoj Gori su takođe prisutni mnogi problemi i slabosti koje su zajedničke za ovaj region, među kojima ograničen kapacitet javne uprave nije bez značaja.

2.1.2 Zakonska reforma¹

Republika Crna Gora je izvršila krupne promjene u svom pravnom sistemu posljednjih godina, u cilju privlačenja stranih investicija i harmonizacije svog pravnog sistema sa normama EU. Najznačajniji zakonski akti usvojeni posljednjih godina uključuju zakone o hartijama od vrijednosti i tržištima kapitala, poslovnim aktivnostima i korporativnom upravljanju koncesijama, nesolventnosti i obezbjeđenju potraživanja. Drugi primjer zakonskih akata koji su usmjereni na podršku reforme poslovnog okruženja je Zakon o zaštiti konkurencije usvojen 2005, čije su odredbe o restriktivnim sporazumima, zloupotrebi dominacije i kontroli integracija generalno kompatibilne sa standardnim postupcima konkurencije u EU.

Uprkos značajnom progresu u pravcu uspostavljanja ekonomije na bazi slobodnog tržišta i stabilnih demokratskih institucija, Vlada Crne Gore se još uvijek suočava sa brojnim izazovima na svom putu. Crnogorska vlada mora da se koncentriše na poboljšanje svojih administrativnih kapaciteta kako bi mogla da ostvaruje i sprovodi novousvojene zakone u tako ključnim oblastima kao što su tržišta kapitala, slobodno kretanje robe, konkurencija i javne nabavke. Poseban trud iziskuju oblasti pravosuđa, slobode, bezbjednosti i iskorjenjivanja korupcije i organizovanog kriminala, koji još uvijek preovlađuju u zemlji. Da bi postigla taj cilj, Crna Gora će morati značajno da unaprijedi svoj slab pravosudni sistem kako bi ga učinila potpuno nezavisnim od Vlade.

2.1.3 Zaštita životne sredine

Narodna Skupština Crne Gore je 1991. objavila da je Crna Gora »ekološka država«, čime se obavezala da štiti životnu sredinu na najvećem mogućem nivou. Ministarstvo za zaštitu životne sredine i prostorno planiranje je pripremilo, a crnogorska Skupština usvojila niz zakona, propisa i uredbi o zaštiti životne sredine u periodu od 1991.

U 2000. godini, Crna Gora je objavila svoj prvi nacionalni izvještaj o životnoj sredini, »Stanje životne sredine«. U njemu se generalno opisuje stanje životne sredine, pošto konkretni podaci nijesu na raspolaganju zbog slabog i neorganizovanog sistema praćenja. Vlada je 2001. usvojila »Razvojne pravce Crne Gore« kojima je predvidjela dugoročne strateške pravce, uključujući ekološku, ekonomsku i društvenu orijentaciju.

---

¹ Ocjena EBRD-a o zakonskoj tranziciji u Crnoj Gori data je u *Aneksu 2*.

U periodu od 2000-2006, crnogorska Vlada je usvojila glavni zakonski okvir koji obuhvata zaštitu životne sredine, stratešku ocjenu uticaja na životnu sredinu, ocjenu uticaja i zakone o upravljanju otpadom.

Vlada je u 2006. završila konačni nacrt nacionalne održive strategije za Crnu Goru koja se zasniva na konceptu održivog razvoja, identifikaciji ekoloških problema, upravljanju prirodnim resursima i društveno-ekonomskom razvoju. Ona obuhvata sljedeće glavne ciljeve:

1. Podsticanje ekonomskog razvoja i rasta i smanjenje neujednačenog regionalnog razvoja;
2. Smanjenje siromaštva, obezbjeđivanje ravnopravnog pristupa javnim uslugama i resursima;
3. Obezbeđivanje efikasne kontrole, smanjenje zagađenja životne sredine i sprovođenje održivog upravljanja prirodnim resursima;
4. Poboljšanje sistema za upravljanje životnom sredinom i učešća javnosti; mobilizacija svih aktera i podsticanje jačanja kapaciteta na svim nivoima;
5. Zaštita i očuvanje kulturne raznovrsnosti i identiteta.

Na osnovu ove strategije, u 2006. je urađen Nacionalni akcioni plan. U njemu su sadržani nacionalni prioriteti, dinamika za njihovu realizaciju i tijela odgovorna za realizaciju. Identifikovani su sljedeći ciljevi:

- Podsticanje razvoja usluga (turizam, pomorstvo, itd);
- Razvoj eko-turizma proizvodnje hrane i šumarstva;
- Poboljšanje infrastrukture: saobraćaja, vodosnabdijevanja i energetike kao preduslova za uspješan razvoj;
- Puna integracija zaštite životne sredine u toku razvoja infrastrukturnih projekata, smanjenje zagađenja prouzrokovanog saobraćajem;
- Izgradnja turističkih objekata kojim se integrišu kriterijumi održivosti;
- Efikasno korišćenje električne energije;
- Poboljšanje industrijske efikasnosti u cilju smanjenja zagađenja životne sredine;
- Podsticanje istraživanja, razvoja i inovacija,
- Unapređenje nacionalnih zaštićenih oblasti;
- Razvoj zakonskog okvira za zaštitu bio-diverziteta, podsticanje jačanja kapaciteta i razvoj efikasnog sistema praćenja;
- Obezbeđenje dovoljne količine i potrebnog kvaliteta vode za piće;
- Poboljšanje integralnog upravljanja slivnom zonom;
- Poboljšanje kvaliteta vazduha u gradskim oblastima;
- Poboljšanje upravljanja zemljištem/prostorom da bi se smanjila njegova degradacija;
- Obezbeđenje održivog upravljanja šumarstvom;
- Razvoj objedinjenog institucionalnog upravljanja životnom sredinom na osnovu zakonskih propisa EU.

Pristup Banke u obezbjeđivanju podrške za unapređenje životne sredine u Crnoj Gori je dvostran: kao prvo da se osigura podrška specifičnih ekoloških projekata koji se bave ključnim ekološkim problemima. Na primjer, Banka trenutno razmatra finansiranje

dijela regionalnog projekta za vodosnabdijevanje primorja kojim će se osigurati sigurno i dovoljno snabdijevanje vode za piće za mjesta Sv. Stefan, Budvu, Tivat i moguće Herceg Novi. Finansiranje druge komponente ovog sistema vodosnabdijevanja razmatra IBRD.

Kao drugo, sve operacije EBRD-a u Crnoj Gori podliježu Ekološkoj politici Banke i ugrađuju, gdje je primjereno, ekološke akcione planve u pravnu dokumentaciju, kako bi se rješavala pitanja koja se pojave u toku utvrđivanja stanja životne sredine. Na primjer, Banka finansira regionalni projekat rekonstrukcije puteva i u postupku je razmatranja kredita crnogorskoj »Željeznici« za poboljšanje željezničke infrastrukture. Banka takođe podržava održivi turizam u Crnoj Gori kroz svoje učešće u sektoru turizma.

2.2   PROGRES U TRANZICIJI I STANJE EKONOMIJE

2.2.1   Makroekonomski uslovi za poslovanje Banke

Crnogorska ekonomija ima mnogo potencijala. BDP po glavi stanovnika je uporediv sa regionalnim prosjekom i iznosi oko 3.000 eura, ali ekonomija brzo raste i strane direktne investicije pristižu u neviđeno velikom obimu. Crna Gora još uvijek ima nekoliko bitnih industrijskih preduzeća, naročito u sektoru metaloprerađe, ali ekonomijom sve više dominira sektor usluga, koji čini više od polovine BDP. Industrijska proizvodnja predstavlja oko 20% BDP, od čega većina otpada na gigantski aluminijumski konglomerat KAP. Izvoz aluminijuma i proizvoda od aluminijuma činio je 41,8% ukupnog izvoza u 2006, što je pad sa 49% u 2004, ali je i dalje visoko značajan. KAP je privatizovan sredinom 2005. zavisnom preduzeću ruske firme »Rusal« i, prema preliminarnim podacima, u 2006. je ostvario profit.

Sektor sa najdužoročnijim potencijalom za Crnu Goru je turizam. Ukupni prihodi od turizma u 2006. procjenjuju se na 308 miliona, što je više nego trostruko od nivoa koji je postignut prije četiri godine i što predstavlja oko 15% BDP. Kvaliteti koji pogoduju razvoju turizma su očigledni – spektakularan pejzaž, sunce, toplo more i, barem za sada, izvjesna nijansa egzotike. Zemlja takođe koristi efekte određenog preliivanja iz brzog rasta turizma koji je posljednjih godina ostvaren u susjednoj Hrvatskoj. Ali, kvalitet infrastrukture koja je vezana za turizam treba još dosta da se razvija prije nego što dostigne zapadnoevropski nivo, što ukazuje na potrebu za daljim ulaganjima u ovaj sektor. Najviše turista u ovom trenutku potiče iz zemalja kao što su Srbija, Bosna i Hercegovina, Albanija i Rusija.

Posljednjih godina, crnogorska ekonomija je ostvarila umjeren i stabilan rast. Ekonomski rezultati se neprestano popravljaju tokom ovog perioda, a realni rast BDP u 2006. iznosio je preko 6%, prema zvaničnim procjenama. Čini se da najveći dio ovog rasta potiče od sektor usluga, naročito u turizmu, dok je na strani potražnje došlo do velikog podsticaja kroz izuzetno povećanje domaćih kredita u ekonomiji u posljednjoj godini, za više od 100%. Međutim, ovo su znaci da rast nije ravnomjerno raspoređen. Siromaštvo je ozbiljan problem u nekim djelovima zemlje i nezaposlenost je i dalje visoka, mada je u trendu pada. Pored toga, rast je koncentrisan na relativno mali broj sektora, čime se ekonomija izlaže rizicima ukoliko ti sektori pretrpe negativne šokove.

Monetarna politika u Crnoj Gori je relativno jednostavna. Zemlja nema svoju valutu, budući da je jednostrano usvojila DM 1999. godine kao valutu paralelnu sa jugoslovenskim dinarom, a potom kao jedinu zakonsku valutu u 2000. godini (a nakon toga i euro u 2002). Ta politika je bila uspješna u ostvarivanju niske inflacije, koja već više godina ostaje na niskom jednocifrenom nivou, i nema planova za uvođenje domaće

valute. Obavezna rezerva za banke smanjena je u aprilu 2006, dok je standardna kamata na kratkoročne depozite pala sa 23 na 19%.

Vođenje fiskalne politike se značajno poboljšalo posljednjih godina. Iako ukupni državni prihodi stoje stabilno na oko 40% BDP, državna potrošnja je postepeno smanjena na oko 42% BDP u 2005, što je dovelo do fiskalnog deficita za tu godinu (nakon donacija) od 1,6% od BDP. U toku 2006, čvrstom naplatom prihoda (naročito od PDV) fiskalni računi su dovedeni u višak od 4,4% BDP za tu godinu, a u 2007. se očekuje dalji višak.

Prema podacima Centralne banke, tekući račun platnog bilansa je zabilježio deficit od 8,6% BDP u 2005. Procjene za 2006. ukazuju na oštar porast deficita od oko 30% BDP. Ovo naizgled dramatično proširivanje eksternih neravnoteža treba posmatrati ne samo u kontekstu visokih cijena energije, već i izuzetnog priliva stranih direktnih investicija posljednjih godina. U 2005, one su iznosile 375 miliona eura, ili gotovo 20% BDP, a u 2006. su još više porasle na oko 500 miliona eura, zahvaljujući daljim privatizacijama i ulaganjima u bankarski sektor i jakim greenfield investicijama u turizam. Posmatrajući šta će se dalje dešavati, vjerovatno će deficit po tekućem računu ostati vrlo visok na kratki rok, ali će nakon toga postepeno opadati. Crna Gora ima relativno liberalan trgovinski režim i predviđa se da će izvoz i usluge (najviše u turizmu) naglo porasti posmatrano na srednji rok.

Nivo spoljašnje zaduženosti Crne Gore je umjeren i čini oko 38% BDP, od čega se manje od $\frac{1}{4}$ odnosi na privatni sektor. Profil servisiranja dugova je relativno povoljan – najveći dio duga je dugoročan i potiče od MFI i iz bilateralnih odnosa. Procjene Centralne banke pokazuju da je u 2006. otplaćeno 26 miliona javnog duga prema inostranstvu, što će se povećati na svega 32 miliona do 2010. Crna Gora nije pokušavala da ograniči tržišta kapitala i vjerovatno to neće uraditi ni u bliskoj budućnosti. Kao rezultat toga, čini se da je mali rizik da će doći do ozbiljnih teškoća u servisiranju dugova na kratki rok. Međutim, sveukupni dug Vlade je teško izmjeriti zbog neizvjesnosti koja vlada oko zahtjeva za restituciju.

2.2.2 Tranzicioni uspjesi i izazovi

Crna Gora je krenula putem tržišne ekonomije krajem 1990-ih, kada je Republika počela da se distancira od Srbije. Za sada su tranzicione reforme dobro napredovale u nekoliko oblasti – posebno liberalizaciji cijena i trgovine, privatizaciji i reformi bankarskog sektora, ali po pitanju dubljih institucionalnih reformi ostvaren je tek ograničen napredak. Upravo to se odražava kroz slab administrativni kapacitet u zemlji. Takođe, političari su posljednjih godina veliki dio pažnje usmjeravali na pitanje referenduma. Sada kad je to riješeno i kada postoji stabilna, reformski usmjerena vlada (vidjeti prethodni tekst), kad je već parafiran Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju koji će se brzo i potpisati, ima razloga da se očekuje da će se reformski proces ubrzati narednih godina. U glavne izazove spada: završetak privatizacije velikih preduzeća i obezbjeđivanje djelotvornih standarda korporativnog upravljanja; sanacija i podsticanje komercijalnog pristupa u oblasti infrastrukturnih usluga; jačanje konkurencije i otklanjanje prepreka za bavljenje biznisom, kao i dalji razvoj finansijskih proizvoda.

U pogledu poslovnog okruženja, u zemlji teorijski postoje liberalni, na biznis orijentisani zakoni, iako ima i nekih prepreka. Porez na dobit preduzeća u visini od 9% je među najnižima u Evropi, a u januaru 2007. je uveden fiksni porez na prihod. U principu, nova preduzeća se mogu registrovati za četiri dana uz nominalni trošak od 1 eura. Međutim, procedure za dobijanje neophodnih dozvola i drugih saglasnosti ponekad su komplikovane i pružaju mogućnost za sitnu korupciju.

Privatizacija je prilično odmakla u Crnoj Gori, i u posljednje vrijeme je usmjerena na prodaju ostalih velikih preduzeća u rukama države. Vaučerska šema za mala preduzeća okončana je 2002. Međutim, mnogi od tih vaučera završili su u investicionim fondovima, od kojih su neki do sada pokazali malo interesa za istinsko prestrukturiranje, tako da je neophodno dalje raditi da bi se osiguralo unapređenje korporativnog upravljanja u tim preduzećima. U julu 2006, objavljen je tender za pronalaženje novog kupca za Željezaru Nikšić (u kojoj je Vlada prethodno u istoj godini efikasno sprovela renacionalizaciju). Četiri kompanije su dostavile ponude za kupovinu 67% kompanije i kompaniju je, u januaru 2007, preuzela firma »Resource Capital & Management«.

Novi Zakon o konkurenciji, koji je u principu usklađen sa evropskim standardima, usvojen je 2005, a u toku su pripreme za nacrt strategije o konkurenciji. U martu 2006, Vlada se složila da se osnuje nezavisan nadležni organ za pitanja konkurencije. Međutim, primjena novog zakona je za sada bila ograničena. Uprava za pitanja konkurencije još nije osnovana i potrebno je ostvariti još napretka da bi se ta odluka mogla realizovati i da bi se obezbijedila djelotvorna primjena novog zakona.

Reforma infrastrukture veoma je raznovrsna u različitim sektorima. Privatizacija sektora telekomunikacija je završena i Vlada je nedavno dodijelila novu licencu u mobilnom sektoru Telekomu Srbije. Privatizacija sektora energetike još je u ranoj fazi i vrše se pripreme za sprovođenje preprivatizacionog sporazuma zajedno sa razdvajanjem državnog elektroenergetskog preduzeća, Elektroprivrede Crne Gore. Predložena privatizacija Termoelektrane Pljevlja trenutno je [jun 2007] zaustavljena, zbog spora u okviru vladajuće koalicije. Crna Gora ima prilično veliki, ali relativno nerazvijen hidropotencijal i u toku je rekonstrukcija dvije nove hidroelektrane. Infrastrukturne reforme u sektoru putne mreže i željeznice sporo napreduju.

Poslovni rezultati i kontrola bankarskog sektora značajno su se poboljšali posljednjih godina. Krajem 2006, u Crnoj Gori je poslovalo 11 banaka (plus jedna u likvidaciji i jedna u stečaju). Sve banke su prenesene u privatno vlasništvo i svega 5% bankarskog kapitala još uvijek pripada državnim preduzećima. Povjerenje u bankarski sektor osnaženo je osnivanjem Fonda za zaštitu depozita u januaru 2006. Fond štiti deponente (do 5000 eura) u slučaju zatvaranja ili stečaja banke. Iako je povjerenje u finansijskom sektoru značajno obnovljeno, još mnogo više treba uraditi da bi se osnažilo posredovanje. U toku je konsolidacija i gotovo je završena privatizacija kod sedam od deset banaka u stranom vlasništvu i tri banke koje su u većinskom domaćem privatnom vlasništvu sa nešto manjinskog državnog vlasništva. Dalja konsolidacija bila bi od koristi za ovaj sektor. Jedan od prioriteta je poboljšanje bankarskih znanja i dugoročno finansiranje, koje će dovesti do povećanja kreditnog portfolija. Iako je došlo do unapređenja, pristup finansijskim sredstvima i dalje je ograničen. Takođe treba staviti naglasak na razvoj nebankarskog finansijskog sistema koji je još u povoju.

2.3 PRISTUP KAPITALU I INVESTICIONE POTREBE

Država ima ograničen pristup tržištima kapitala i najveći dio stranog duga sastoji se od dugoročnog zaduženja od bilateralnih vlada i multilateralnih organizacija. Rejting države dat od strane agencije »Standard and Poor's« poboljšan je u martu 2007. sa BB na dugoročni BB+. Na nivou kompanija, pristup kreditima značajno se povećao posljednjih godina, u skladu sa poboljšanjima u bankarskom sektoru. Ipak, za MSP je i dalje teško da obezbijede kredite po povoljnim uslovima. Nebankarski izvori sredstava su ograničeni – u zemlji postoje dvije berze, ali one imaju malu ulogu kao izvor za finansiranje akcijskog kapitala (za više detalja, vidjeti *Aneks 3*).

3. STRATEŠKI PRAVCI

3.1 PRIORITETI BANKE ZA PERIOD OBUHVAĆEN STRATEGIJOM

Banka će podržavati napore Vlade da nastavi sa sprovođenjem reformske agende i poboljša poslovno okruženje u zemlji kako bi osnažila razvoj domaćeg privatnog sektora i privukla dalji priliv direktnih stranih investicija, istovremeno nastavljajući da modernizuje ključnu infrastrukturu na održivoj osnovi. Operativni prioriteti Banke biće nastavak podrške za razvoj privatnog sektora, naročito u projektima koji se odnose na za zemlju značajan sektor turizma. U tom smislu, od presudnog značaja je dalje jačanje finansijskog sektora i obnova saobraćajne (željeznica, putne mreže, luke i aerodromi), energetske (posebno prenosne) i komunalne infrastrukture (naročito vodosnabdijevanje i tretman otpadnih voda). Pored toga, u narednom strategijskom periodu, prioritet će se dati konsolidaciji u finansijskom sektoru i uvođenju novih proizvoda.

3.2 SEKTORSKI IZAZOVI I CILJEVI BANKE

3.2.1 Korporativni sektor

Banka će usmjeravati svoju podršku ka manjim, lokalnim, regionalno-izvazno orijentisanim preduzećima koja pokazuju da imaju dobro korporativno upravljanje. Ta podrška će se ostvarivati kroz kredite, garancije ili ulaganja u akcijski kapital, kao i preko WBLEF. Pomoć lokalnim preduzećima sprovodiće se preko programa TAM/BAS. Banka će podržavati strateške strane investitore.

Nekretnine i turizam: Turizam je srž crnogorske strategije budućeg ekonomskog rasta. Jedan broj međunarodnih kompanija razmišlja o vršenju veoma krupnih ulaganja u oblasti turizma u ovoj zemlji. Međutim, dalji napredak osujećuje nedostatak adekvatne infrastrukture, odsustvo dugoročnih izvora finansiranja i još uvijek postojeća percepcija o riziku zemlje. Banka će nastaviti da podržava i lokalne i međunarodne investitore koji ulažu u turistički sektor. Cilj zemlje da razvija visoki turizam niske gustine dobijaće podršku. U svim projektima, Banka će se postarati da ove investicije ostvare pozitivnu povratnu spregu sa povezanim sektorima u ekonomiji.

Crna Gora takođe ima potrebu za modernim i komercijalnim uređenjem prostora. Potencijal za rast u sektoru nekretnina je jak, u skladu sa rastućom ekonomijom i povećanom potražnjom od strane regionalnih i međunarodnih kompanija za komercijalnim prostorom institucionalnog kvaliteta. Iskusni izvođači i investitori u oblasti nekretnina trenutno razmatraju nekoliko komercijalnih projekata u Podgorici i progresivno u nekoliko glavnih regionalnih gradova, u vrlo širokom domenu vrsta imovine koje uključuju kancelarijski prostor, hotele, maloprodajne objekte, industriju i stambene objekte (za život i za odmor). Finansijska sredstva za dugoročno finansiranje sektora nekretnina još uvijek su raspoloživa u ograničenoj mjeri, ali prate isti pozitivan obrazac, kako zbog uključivanja iskusnih aktera iz sektora nekretnina na ovo tržište tako i zbog pozitivnih perspektiva temeljnih elemenata ovog sektora. Banka će podržavati kvalitetno osmišljene i održive projekte u ovim sektorima.

3.2.2 Finansijski sektor

Banka će se koncentrisati na:

- obezbjeđenje finansijske i institucionalne podrške za banke kako bi im se pomoglo u razvoju novih proizvoda (uključujući TPF i kofinansiranje), u razvijanju poslovanja na održivoj osnovi i poboljšanju korporativnog upravljanja. Banka će proširiti svoj program hipotekarnog finansiranja na odabrane banke u Crnoj Gori i nastaviće da pomaže mikro preduzeća kroz postojeće projekte;
- nastavak postojeće finansijske podrške za mikro, mala i srednja preduzeća, uključujući i realizaciju okvira EU/EBRD za mala i srednja preduzeća na Zapadnom Balkanu. Banka će nastaviti da obezbjeđuje olakšice za mikro, mala i srednja preduzeća u Crnoj Gori kroz postojeću lepezu proizvoda, podržavajući postojeće partnerske banke i mikrofinansijske institucije kao i uvođenjem novih banaka i nebankarskih mikrofinansijskih institucija i finansiranjem kredita za banke u okviru WBLEF I MSMEWF.
- Crnogorski bankarski sektor je još uvijek usitnjen i ima prostora za dalje objedinjavanje banaka. U tom kontekstu, Banka će možda podržati odabrane slučajeve pripajanja i akvizicija među lokalnim privatnim bankama.

Nebankarski finansijski sektor je veoma nerazvijen i moguće je da će pri kraju perioda obuhvaćenog ovom strategijom Banka biti u mogućnosti da identifikuje lizing kompanije koje ostvaruju bolje rezultate i kojima će dati podršku ili da razvija lizing poslove sa postojećim bankama.

3.2.3 Infrastruktura

Crna Gora ima krupne infrastrukturne potrebe, ali ograničene mogućnosti novog zaduživanja na nivou države. Iako zemlja ima prilično sredstava koja su raspoloživa za javne investicije iz ranijih privatizacija, Banka može igrati značajnu ulogu kod odabranih projekata visokog prioriteta gdje bi pružala ne samo kapital već i tehničku ekspertizu i osigurala maksimalan tranzicioni efekat. Shodno tome, Banka će učestvovati u unapređenju infrastrukture u Crnoj Gori po fazama i u bliskoj saradnji sa drugim međunarodnim finansijskim institucijama i donatorima, kao što su Evropska investiciona banka (EIB), Svjetska banka (SB) i EU. Osim toga, možda će biti selektivnih mogućnosti za finansiranje saobraćajne i energetske infrastrukture koje se ne bi vršilo na nivou države, posebno ako je vezano za razvoj strategijskih sektora kao što je turizam.

Banka će se koncentrisati na (i) podršku privatizacije i komercijalizacije javnih komunalnih preduzeća, takođe i kroz realizaciju preprivatizacionog sporazuma za novo-razdvojene kompanije elektrodistribucije i proizvodnje električne energije, (ii) energetske projekte koje će se uklapati u razvoj regionalnog energetskeg tržišta kao što su regionalne interkonekcije za električnu energiju i gas, (iii) unapređenje regionalnih saobraćajnih mreža, uključujući prestrukturiranje sektora za održavanje puteva i (iv) podršku za novi proces fiskalne decentralizacije, što se može realizovati i preko mogućih ulaganja u vodosnabdijevanje i odvod otpadnih voda za koja bi garancije obezbijedile opštine.

Saobraćajni sektor: Bančini tranzicioni ciljevi u sektoru saobraćaja odnosiće se na podršku za:

- pripremu i realizaciju sektorske reforme, naročito pripremu reforme u sektoru pomorstva, realizaciju programa reforme željezničkog saobraćaja i mjere za poboljšanje efikasnosti putnog sektora;
- institucionalno jačanje ključnih operatora u saobraćajnom sektoru u zemlji kako bi se omogućila efikasna realizacija reformi i veća komercijalizacija njihovog poslovanja;
- podsticanje učešća privatnog sektora u sektoru saobraćaja kada je to rezultat tekućeg programa reformi u sektoru (npr. koncesije za luke).

Aktivnosti Banke u sektoru saobraćaja koncentrisaće se prvenstveno na sljedeće operativne prioritete:

- hitna podrška za željezničku infrastrukturu u kontekstu tekuće reforme sektora, uz potencijalno uključanje u prevozne operacije privatnog sektora na srednji rok. U tom smislu, uzeće se u obzir projekti kao što su otvaranje željezničkog tržišta u okviru Regionalne saobraćajne mreže jugoistočne Evrope koju je inicirala Evropska komisija (SEECRN) i aktivnosti u skladu sa višegodišnjim planom;
- podrška za sanaciju i unapređenje putne mreže u sprezi sa reformom finansiranja ovog sektora, dalji razvoj SEECRN i strategija za privatno-javna partnerstva u ovom podsektoru;
- razmatranje projekta koji bi bio na nižem od državnog nivoa, za podršku neophodnih investicija u vazdušnom saobraćaju i
- podrška za predviđenu privatizaciju Luke Bar i lučne infrastrukture.

Opštinska i ekološka infrastruktura

Crna Gora ima velike potrebe u svim sektorima opštinske infrastrukture, kao osnovnom preduslovu za razvoj turizma. To podrazumijeva projekte za vodosnabdijevanje i odvod otpadnih voda i čvrstog otpada, naročito za gradove na primorju koji treba da učestvuju u krupnim turističkim projektima. Stopa naplate tarifa je često niska i treba poboljšati zakonski okvir, naročito da bi se omogućilo lakše ostvarivanje projekata koji uključuju saradnju više opština. Čvrsti otpad i prečišćavanje otpadnih voda predstavljaju ozbiljan problem, naročito kad se ima u vidu Vladin plan da promoviše Crnu Goru kao ekološku državu i državu koja ima zdrav stav prema zaštiti živorne sredine.

Banka obrađuje jedan krupan projekat vodosnabdijevanja u saradnji sa drugim MFI i donatorima i radi sa drugim MFI na tome kako nastaviti dalje sa projektima za prečišćavanje otpadnih voda i rješavanje pitanja čvrstog otpada.

Ključni ograničavajući faktor za opštinske projekte je ograničen fiskalni prostor, jer većina ovih projekata zahtijeva garanciju države da bi bili finansijski održivi, naročito s obzirom na pitanja mogućnosti plaćanja datih usluga. Drugo ključno pitanje je spremnost lokalnih vlasti da zajednički rade kroz međuopštinsku saradnju i da razatraju svoje finansijske i operativne postupke na otvoren i transparentan način.

Struja i energetika²:

Poslovi Banke u oblasti energetike u narednom strategijskom periodu biće usmjereni na sljedeće:

---

² Pogledajte *Aneks 4* za tekuće stanje u oblasti energetike u Crnoj Gori.

- *Prestrukturiranje i sanacija sektora:* Zakon o energetici iz 2003. predstavlja osnovnu zakonsku bazu za tekuće i planirane reforme u sektoru energetike i njegovi ciljevi su konzistentni sa direktivama EU u oblasti energetike. Postojeći monopol EPCG je raščlanjen u posebna preduzeća za proizvodnju, prenos, distribuciju i snabdijevanje. Regulatorna agencija je odgovorna za izdavanje odgovarajućih licenci, regulisanje tarifa za monopolske djelatnosti i praćenje funkcionisanja energetskeg tržišta kako bi se obezbijedilo da se ono odvija pravilno. Banka će voditi aktivan dijalog o daljoj reformskoj politici i razmatraće investicije koje bi smanjile dalje visoke gubitke u distribuciji, poboljšale interkonekciju sa susjednim sistemima i pomogle sanaciju ili izgradnju novih proizvodnih kapaciteta.
- *Privatizacija:* Tender za privatizaciju jedine termoelektrane (u Pljevljima) imao je za rezultat preferiranog ponuđača (En+ iz Rusije), ali dalji rad na privatizaciji je trenutno obustavljen (vidjeti prethodni tekst). Banka će nastaviti da prati napredak i, ukoliko se ovaj proces ponovo nastavi, razmotriće sticanje učešća u kapitalu zajedno sa ponuđačem koji pobijedi na Tenderu ili obezbjeđivanje finansijskih sredstava za sanaciju elektrane i/ili sa njom povezanog rudnika uglja. Kad je to moguće, Banka će nastojati da usmjeri dugoročna finansijska sredstva na projekte privatno-javnog partnerstva, u okviru otvorenih i transparentnih tenderskih procedura. Banka će nastaviti dijalog po pitanju politike privatizacije komunalnih preduzeća i staviće se na raspolaganje za podršku održivih programa privatizacije kod drugih preduzeća za proizvodnju električne energije kao i sistema distribucije. U ostalim projektima u privatnom sektoru, Banka će podržavati održiva privatno-javna partnerstva i/ili BOO/BOOT koncesije za izgradnju novih elektrana (npr. hidroelektrana) u Crnoj Gori ukoliko takvi projekti ispunjavaju zahtjeve Bančine politike o koncesijama i ekološke standarde.
- *Projekti zaštite životne sredine, obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti:* Vladin deklarisan prioritet (kao i ustavna obaveza) je da se koncentriše na razvoj koji podrazumijeva i brigu o životnoj sredini. Sektor energetske efikasnosti i obnovljivih izvora energije je u vrlo ranoj fazi razvoja. Sigurnost snabdijevanja, adekvatna struktura tarifa, potpuna komercijalizacija i adekvatna regulacija predstavljaju neophodne preduslove za funkcionisanje ovog sektora. Banka će voditi dijalog o definisanju politike u cilju poboljšanja regulatornog okruženja kako bi se omogućile komercijalno održive investicije u obnovljive izvore energije i energetske efikasnost.
- *Pristupačnost:* Tarife električne energije predstavljaju osjetljivo i sporno pitanje u Crnoj Gori. Domaćinstva su navikla na jeftinu električnu energiju i ranije je Vlada smišljeno koristila EPCG za ostvarivanje svoje politike socijalne zaštite kroz obezbjeđivanje jeftine struje za sva domaćinstva. Osim toga što je lišila EPCG neophodnih prihoda, ova politika je dovela i do neefikasnog korišćenja i nepotrebnog trošenja struje (npr. za grijanje). Tržišne reforme podrazumijevaju da se Vlada obavezala da omogući povećanje tarifa do tržišnog nivoa. Međutim, očekivane koristi za sektor, kao i viši nivo energetske efikasnosti, pojaviće se samo ukoliko regulator bude sposoban da primijeni transparentan mehanizam definisanja tarifa. Banka će naglašavati potrebu za mjerama socijalne zaštite koje bi bile usmjerene na najugroženije potrošače.
- *Energetska zajednica Jugoistočne Evrope:* Banka tijesno saraduje sa raznim institucijama koje učestvuju u procesu koji se odvija pod vođstvom EU u pravcu stvaranja Energetske zajednice Jugoistočne Evrope (ECSEE). Ove institucije obuhvataju EIB, USAID, CIDA, Cooperazione Italiana i KfW. Da bi podržala ovaj

proces, Banka će razmotriti ulaganja u prenosnu mrežu sa ciljem izgradnje novih (ili poboljšanja postojećih) interkonekcija sa susjednim prenosnim sistemima.

4. OSTALE MFI I MULTILATERALNI DONATORI

Tehnička saradnja i formalno kofinansiranje ostaće i dalje od ključnog značaja za izradu projekata i jačanje institucija, naročito u cilju podsticanja malih lokalnih preduzeća, kao i za rad javnog sektora. Banka će nastaviti svoju tijesnu saradnju sa EU/EAR i bilateralnim donatorskim institucijama. Od januara 2008, EAR više neće biti aktivna. Tu Agenciju će zamijeniti EU-IPA.

Pored toga, Multi-donatorski fond za Zapadni Balkan koji je osnovan 2006. omogućiće Banci da koristi donatorska sredstva u regionu, uključujući i Crnu Goru, za identifikaciju i pripremu ključnih projekata koji su od vitalnog značaja za ekonomski rast i regionalnu saradnju kako bi se smanjio tranzicioni jaz koji se pojavio između Zapadnog Balkana i susjednih zemalja.

Aktivnosti glavnih MFI i bilateralnih donatora u Crnoj Gori može se sažeto prikazati na sljedeći način:

MMF: Crna Gora je postala članica MMF-a u januaru 2007. Prije toga je državna zajednica Srbija i Crna Gora uspješno zaključila Produženi aranžman sa MMF-om u februaru 2006.

Svjetska banka: Crna Gora je postala članica Svjetske banke u januaru 2007. Svjetska banka pruža podršku Crnoj Gori od 2001. Aktivna podrška Svjetske banke trenutno iznosi oko 30 miliona US\$, dok je portfolio IFC-a u projektima privatnog sektora oko 18 miliona US\$. U junu 2007, Svjetska banka je odobrila novo četvorogodišnje Partnerstvo sa zemljom, kroz koje će se pružiti pomoć za razvoj kapaciteta u javnoj upravi, obezbijediti da se zemlja dalje kreće putem održivog rasta i kroz koje će se država podržati na svom putu ka EU.

Evropska agencija za rekonstrukciju: EAR, u ime Evropske komisije, u Crnoj Gori upravlja kumulativnim portfolijom od oko 129 miliona eura. Crna Gora prima pomoć od Evropske unije od 1998, uglavnom u okviru Programa pomoći Zajednice za rekonstrukciju, razvoj i stabilizaciju (CARDS), koji je dio šireg procesa stabilizacije i pridruživanja – ključne strategije EU za region Zapadnog Balkana. Naglasak pomoći od EU evoluirao je od post-konfliktne rekonstrukcije u cilju pružanja pomoći Crnoj Gori da sprovede reforme u oblastima kao što su pravosuđe i unutrašnji poslovi, javna uprava i javne finansije i ekonomski razvoj. U ovom trenutku, programi su usmjereni na jačanje centralne i lokalne uprave, policije i pravosuđa, javnih finansija, poljoprivrede, saobraćaja i energetike, zaštite životne sredine i državnih komunalnih preduzeća. Projektima se takođe podstiče društveni razvoj sa posebnim naglaskom na manjinama, ženama, izbjeglicama i raseljenim licima i na jačanje civilnog društva, uključujući nezavisne medije. Sredstva Evropske komisije pomažu regionu da uspostavi uslove za ekonomski rast, sa posebnim naglaskom na privlačenje investicija, a naročito od međunarodnih finansijskih institucija. U tom cilju, Agencija usko saraduje sa međunarodnim finansijskim institucijama i pripremila je strateške investicione planove za radove na ekološkoj infrastrukturi, koji se koriste kao osnova za identifikaciju tekućih kreditnih programa. Kao dopuna ove investicije, Agencija takođe podržava razvoj jedinica za realizaciju projekata u sektoru saobraćaja i zaštite životne sredine.

Evropska investiciona banka: EIB u Crnoj Gori finansira ograničene manje projekte za mala i srednja preduzeća i lokalnu infrastrukturu za lokalne organe vlasti. Pored toga, ona razmatra finansiranje projekata otpadnih voda i kanalizacije za više opština i, zajedno sa Bankom, razmatra finansiranje sanacije željezničke infrastrukture.

SAD: Aktivnosti USAID u Crnoj Gori kreću se oko tri široka cilja: (1) izgradnja jake investicione klime. USAID nastupa kao partner sa odgovarajućim organima crnogorske Vlade, nevladinim organizacijama i ostalim sektorima američke Vlade kako bi pomogao u produbljanju strukturnih reformi i poboljšanju zakonodavnog procesa, kao i u realizaciji i sprovođenju novih zakonskih propisa i poboljšanju upravljanja, uključujući uspostavljanje ravnoteže i vršenje vlasti u ključnim institucijama i njihovu odgovornost prema javnosti; (2) podsticanje lokalnog ekonomskog rasta. Programi USAID-a podržavaju lokalnu dinamiku rasta privatnog sektora kroz pomoć za poboljšanje lokalnih uslova poslovanja, koji će omogućiti rast i prosperitet preduzeća i jačanje sposobnosti preduzeća da prodru na tržište i učestvuju na njemu; (3) jačanje demokratije i ekonomske sigurnosti. USAID je u cijeloj Crnoj Gori aktivan na saradnji za jačanje zastupanja civilnog društva, podsticanje kapaciteta medija da prenose informacije koje su od suštinskog značaja za građane kao i za snaženje sposobnosti demokratskih partija da zastupaju interese birača u političkim procesima.

Italija: Od 2004. do 2006, Italija je odobrila preko 1,5 miliona eura tehničke pomoći za sektor zaštite životne sredine u Crnoj Gori. Aktivnosti su bile usmjerene na održivi razvoj, pravne savjete o ratifikaciji Kjoto protokola, razvoj sektora energetike, energetske efikasnost, potencijalne obnovljive izvore energije i upravljanje vodnim resursima.

Njemačka: Njemačka agencija za razvoj KfW je upravljala većinom sredstava koje je Njemačka kroz bilateralne odnose opredijelila za Crnu Goru. Najnovija pomoć je usmjerena na prestrukturiranje energetike, kreditne linije preko lokalne banke za energetske efikasnost, podršku opštinama u otkrivanju i smanjenju gubitaka u sistemu vodosnabdijevanja, kao i razvoj kapaciteta za odvod otpadnih voda.

ANEKSI

- Aneks 1*   **Odabrani ekonomski pokazatelji**
- Aneks 2*   **Politička ocjena u kontekstu člana 1 Sporazuma o osnivanju Banke**
- Aneks 3*   **Ocjena pravne tranzicije**
- Aneks 4*   **Osnovni podaci o energetsom sektoru Crne Gore**
- Aneks 5*   **Programi tehničke saradnje EBRD**

Aneks 1: Odabrani ekonomski pokazatelji

Montenegro	2001	2002	2003	2004	2005	2006 <i>Estimate</i>	2007 <i>Projection</i>
Output and expenditure	<i>(Percentage change in real terms)</i>						
GDP	-0.2	1.7	1.5	3.7	4.1	6.5	7.0
Industrial gross output	-2.0	0.7	2.2	13.8	-1.9	1.1	na
Agricultural gross output	na	na	na	na	na	na	na
Employment	<i>(Percentage change)</i>						
Labour force (end-year)	-1.3	-0.5	-2.7	-3.3	-4.8	0.0	na
Employment (end-year)	0.0	-0.7	2.1	0.0	0.7	10.4	na
	<i>(In per cent of labour force)</i>						
Unemployment (end-year)	36.5	36.7	33.5	31.3	27.3	19.7	na
Prices and wages	<i>(Percentage change)</i>						
Consumer prices (annual average)	22.6	18.2	6.7	2.2	2.6	3.0	2.6
Consumer prices (end-year)	26.6	9.3	6.0	1.6	2.5	2.8	2.5
Producer prices (annual average)	14.5	4.6	2.9	5.8	2.1	na	na
Gross average monthly earnings in economy (annual avg)	16.8	30.5	17.8	12.2	7.6	na	na
Government sector	<i>(In per cent of GDP)</i>						
General government balance	-4.0	-3.8	-4.9	-2.6	-1.7	3.6	3.0
General government expenditure	39.9	37.3	45.6	43.3	42.0	41.9	na
Monetary sector	<i>(Percentage change)</i>						
Broad money (M2, end-year)	na	na	na	16.3	49.6	87.4	na
Domestic credit (end-year)	na	na	na	42.4	10.6	135.9	na
	<i>(In per cent of GDP)</i>						
Broad money (M2, end-year)	na	na	33.1	34.9	48.8	83.5	na
Interest and exchange rates	<i>(In per cent per annum, end-year)</i>						
Discount rate	na	na	na	na	na	na	na
Money market rate	na	na	na	na	na	na	na
Deposit rate	na	na	na	na	na	na	na
Lending rate (long-term)	na	na	na	na	10.8	9.1	na
	<i>(Euros per US dollar)</i>						
Exchange rate (official, end-year)	1.1	1.0	0.8	0.7	0.8	0.8	na
Exchange rate (official, annual average)	1.1	1.1	0.9	0.8	0.8	0.8	na
External sector	<i>(In millions of US dollars)</i>						
Current account	-169	-158	-116	-149	-180	-657	-606
Trade balance	-436	-402	-405	-518	-640	-1,197	-1,289
Merchandise exports	211	305	306	561	549	603	711
Merchandise imports	647	707	711	1,079	1,189	1,800	2,000
Foreign direct investment, net	10	84	44	63	474	550	650
Gross reserves, excluding gold (end-year)	na	na	56	75	219	251	na
External debt stock	na	700	na	na	822	867	na
	<i>(In months of imports of goods and services)</i>						
Gross reserves, excluding gold (end-year)	na	na	0.8	0.7	1.9	1.5	na
	<i>(In per cent of exports of goods and services)</i>						
Debt service	na	4.2	4.8	3.4	2.9	3.0	na
Memorandum items	<i>(Denominations as indicated)</i>						
Population (end-year, million)	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	na
GDP (in billions of euros)	1.24	1.30	1.39	1.54	1.64	1.80	1.97
GDP per capita (in US dollar)	1,688	1,857	2,381	2,889	3,147	3,426	na
Share of industry in GDP (in per cent)	na	na	na	na	na	na	na
Share of agriculture in GDP (in per cent)	na	na	na	na	na	na	na
Current account/GDP (in per cent)	-15.2	-12.9	-7.4	-7.8	-8.6	-29.1	-22.9
External debt - reserves (in US\$ million)	na	na	na	na	603	615	na
External debt/GDP (in per cent)	na	57.1	na	na	39.6	38.3	na
External debt/exports of goods and services (in per cent)	na	148.6	na	na	86.7	80.2	na

Aneks 2: Politička ocjena u kontekstu člana 1 Sporazuma o osnivanju Banke

Crna Gora je opredijeljena za principe višepartijske demokratije, pluralizma i tržišne ekonomije i primjenjuje ih u skladu sa uslovima iz čl.1 Sporazuma o osnivanju Banke.

Država je stekla nezavisnost 3. juna 2006, nakon održavanja referenduma, kao opcije koja je bila predviđena Ustavnom poveljom Državne zajednice Srbija i Crna Gora, koja je stvorena 2002. uz aktivno učešće Evropske unije. Ministri inostranih poslova EU su 12. juna 2006. priznali rezultat referenduma i objavili da će članice EU pojedinačno priznati Crnu Goru i sa njom uspostaviti diplomatske odnose. Srbija je priznala Crnu Goru kao nezavisnu državu 15. juna 2006. Rješavanje otvorenih pitanja sa Srbijom teče bez problema, uključujući pitanja sukcesije i podjele imovine, kao i prava državljanstva i socijalnog osiguranja.

Nezavisnost stečena 2006. je kulminacija dugogodišnjih aspiracija. Pokret za nezavisnost, koji ima vjekovima drugu tradiciju, u posljednjih deset godina usko je povezan sa bivšim predsjednikom i premijerom Crne Gore Milom Đukanovićem, sadašnjim liderom vladajuće Demokratske partije socijalista, i njegovim saradnicima, koji su sredinom 1990-ih godina počeli da se distanciraju od Miloševićevog režima. Ono što su mnogi u početku smatrali konfliktom između konzervativaca i reformista u vođstvu tada vladajuće Socijalističke partije koju je predvodio Milošević, uskoro je postao sudar različitih gledišta oko budućnosti države. Đukanović i njegovi saradnici projektovali su proreformski, prozapadni kurs, koji se uskoro prepleo sa gore pomenutim aspiracijama prema nezavisnosti koje su oduvijek bile prisutne u crnogorskom društvu. Pod vođstvom Đukanovića, Crna Gora je ostvarila svoj put do nezavisnosti postepeno i miroljubivo.

U toku svoje prve godine postojanja kao nezavisne države, Crna Gora se pokazala kao politički stabilna i ekonomski održiva država, koja ima potencijal za brz rast na srednji rok. U isto vrijeme, u Crnoj Gori su prisutni i mnogi problemi i slabosti koje su zajedničke za region, među kojima naročito niski kapaciteti javne uprave. Među glavnim izazovima koji predstoje su oni u oblasti institucionalne reforme kao i usvajanje novog Ustava (vidjeti odjeljak o vladavini prava).

Izbori

Parlamentarni i lokalni izbori su održani u Crnoj Gori 10. septembra 2006, na talasu euforije povodom nezavisnosti. Prema međunarodnoj posmatračkoj misiji koju je predvodila Kancelarija OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), izbori su, generalno, održani u skladu sa međunarodnim standardima. Međutim, identifikovani su neki izazovi, uglavnom u pogledu ponašanja medija. Glasači su izašli u relativno visokom procentu od 71,37%. Parlament koji je formiran nakon parlamentarnih izbora smatra se ustavotvornom skupštinom. Opozicija tvrdi da će odmah nakon usvajanja novog Ustava morati da se održe novi parlamentarni izbori, ali vladajuća koalicija ne podržava taj stav.

Vladavina prava

Proglašenjem nezavisnosti Crne Gore predviđena je prelazna implementacija zakonskih propisa bivše državne zajednice, uključujući i njene međunarodne obaveze, do usvajanja odgovarajućih crnogorskih propisa. Crna Gora postepeno podiže svoje kapacitete za obavljanje novih nadležnosti, naročito u oblastima bezbjednosti, poslova sa inostranstvom, viza, azila i migracija. Crna Gora je usvojila Strategiju nacionalne

bezbjednosti, kojom se predviđa da ona postane dio regionalnih i globalnih sistema bezbjednosti i da ima profesionalnu vojsku uz odgovarajuću civilnu kontrolu.

Jedno od najvažnijih pitanja za Crnu Goru je usvajanje novog Ustava, za koji su pripreme započele odmah nakon nezavisnosti. On je izrađen u saradnji sa Venecijanskom komisijom i očekuje se da će biti u saglasnosti sa evropskim standardima i praksom, uključujući garancije za samostalnost sudskog sistema i zaštitu manjina. Prva faza bitnih diskusija, koja se završila 5. maja 2007. i koja je uključivala prvo čitanje u parlamentu i javnu debatu poslije toga, otkrila je da se većina spornih pitanja odnose na nacionalne simbole (uključujući državnu zastavu i naziv zvaničnog jezika u zemlji), kao i na lokalnu samoupravu. (Vidjeti odjeljak posvećen pravima manjina u daljem tekstu).

Pravni okvir za funkcionisanje crnogorskog pravosuđa postepeno je uspostavljan i trenutno je, do donošenja novog Ustava, regulisan crnogorskim Ustavom iz 1992, koji garantuje samostalnost sudova. Vlada je uvidjela potrebu za daljom reformom i unapređenjem pravosudnog sistema u skladu sa evropskim standardima i inicirala je novu Strategiju reforme pravosuđa, koja treba da obrađuje pitanja efikasnosti pravosudnog sistema, pristupačnosti sudova, obrazovanja sudija i tužilaca i povjerenja u sudski i pravni sistem u kojem neće biti miješanja politike.

Pitanja integriteta

Crnogorska Vlada je ostvarila izvjestan progres u borbi protiv korupcije. Ona je usvojila Akcioni plan i formirala specijalizovanu jedinicu u okviru policije. Ključne mjere predviđene ovim planom potiču iz značajnih međunarodnih dokumenata, kao što su GRECO, PACO Impact projekat Savjeta Evrope, kao i prioriteti Evropskog partnerstva. Istovremeno, napredak u praktičnoj primjeni na terenu još uvijek je spor i korupcija je i dalje krupan problem. Sveukupni zakonski i administrativni okvir za upravljanje javnim dobrima sadrži praznine koje omogućavaju pojavu korupcije, naročito vezano za privatizaciju, koncesije, izgradnju i prostorno planiranje i javne nabavke. Nedostaje odgovarajući zakonski okvir za problem sukoba interesa nosilaca javnih funkcija. Kapacitet organa vlasti za efikasno praćenje, krivično gonjenje i suđenje slučajeva korupcije i dalje je ograničen tako da je ukupan broj osuđenih lica takođe nizak. Sve u svemu, uprkos određenog napretka, posebno u oblasti usvajanja strateških dokumenata i akcionih planova, stanje u pogledu borbe protiv korupcije na terenu zahtijeva dalje poboljšanje.

Ljudska prava

Bivša državna zajednica Srbija i Crna Gora bila je potpisnik svih bitnih međunarodnih instrumenata o ljudskim pravima, uključujući Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i fundamentalnim slobodama. Do usvajanja novog Ustava, Crna Gora je izradila niz pravnih akata o zaštiti ljudskih prava, koji se baziraju na Povelji o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama iz Ustavne povelje bivše državne zajednice Srbija i Crna Gora.

Ustavne garancije slobode mišljenja, savjesti i religije generalno se poštuju. Postoji komisija za vjerska pitanja koja je u okviru nadležnosti ministra bez portfelja. Vlada se ne miješa u stalni spor između Srpske pravoslavne crkve (SPC) i Crnogorske pravoslavne crkve (CPC) o kanonskom statusu CPC, koja je i dalje nepriznata i u velikoj mjeri izolovana u svijetu pravoslavlja. Vlada se sada drži čvrstog stava o zaštiti imovine SPC, koju bi CPC željela da preuzme.

Crnogorski mediji su u najnovijem izvještaju Freedom House ocijenjeni kao »djelimično slobodni« (nije urađena posebna ocjena koja bi ih razdvojila od Srbije), ali oni i dalje trpe povremene političke intervencije.

Crna Gora ima zadovoljavajući pravni okvir za organizacije civilnog društva. Predstavници NVO uključeni su u pripreme platforme za saradnju između Vlade i civilnog društva. Crnogorske NVO su naročito aktivne u socijalnoj oblasti, uključujući zaštitu ugroženih grupa, i u praćenju izbora. One su sve više aktivne i u oblasti evropskih poslova.

Stanje u pogledu trgovine ljudima u Crnoj Gori uporedivo je sa stanjem u drugim zemljama u regionu. Crna Gora je uglavnom zemlja tranzita i destinacije za žene i djevojke kojima se trguje za svrhe prisilne prostitucije, i u manjoj mjeri, ona je takođe izvor trgovine ljudima. Vlada vrši značajne napore u borbi protiv trgovine ljudima i prinudne prostitucije (koje se obije sankcionišu u novom krivičnom zakonodavstvu kao specifična krivična djela sa strogim kaznama), kao i u zaštiti žrtava. Poseban akcioni plan za zaštitu djece usvojen je i obuhvata period do 2010. Vlasti aktivno podržavaju aktivnosti usmjerene na sprječavanje trgovine ljudima, uključujući podršku odgovarajućim NVO i podsticanje raznovrsnih edukativnih programa. Međutim, ovi problemima zahtijevaju dalju pažnju, kao i dodatne napore za djelotvorno krivično gonjenje trgovaca i njihovih pomagača.

Prava manjina

Nova nezavisna država naslijedila je veoma heterogen etnički sastav. Crnogorci, prema posljednjem popisu, čine 43% stanovništva. Etničkih Srba ima 30%, i uprkos velikoj jezičkoj, vjerskoj i kulturnoj bliskosti, odnosi između dvije najveće etničke grupe ostaju osjetljivi, naročito poslije referenduma, na kojem su Srbi u velikoj većini glasali protiv samostalnosti Crne Gore. Među manjinama ima najviše Bosanaca (7%) i Albanaca (5%). I jedni i drugi su zastupljeni u Skupštini i u Vladi i odnosi sa njima su generalno dobri iako ima određenih neslaganja sa predstavnicima etničkih Albanaca oko lokalne samouprave (jer oni insistiraju na pojačanim nadležnostima u područjima gdje predstavljaju većinsko stanovništvo, uključujući uspostavljanje posebnih opština umjesto sadašnjeg funkcionisanja u okviru opština).

Bivša državna zajednica Srbija i Crna Gora ratifikovala je Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina i Evropsku povelju o lokalnim i regionalnim jezicima. U aprilu 2006, Skupština je usvojila novi Zakon o pravima i slobodama manjina, koji predviđa generalni okvir za zaštitu manjina i potvrđuje multietnički karakter Crne Gore uključujući nediskriminaciju etničkih i drugih manjina, upotrebu jezika, slobodu udruživanja i učešća manjina u javnom i društvenom životu. Njime se takođe predviđa formiranje manjinskih nacionalnih savjeta kao i Republičkog fonda za manjine. Nakon proglašenja nezavisnosti, u toku je proces revizije pravnih obaveza Crne Gore i definisanja institucionalnog i zakonskog sistema za dodatnu zaštitu prava manjina.

Odnosi sa inostranstvom

Kao nova nezavisna država, Crna Gora je zainteresovana da poveća svoje učešće u svim relevantnim međunarodnim organizacijama i do sada je bila veoma uspješna u tome. Crna Gora je primljena u OEBS 21. juna 2006. i postala članica UN. 28 juna 2006. Pridružila se EBRD-u 6. septembra 2006, a MMF-u i Svjetskoj banci u januaru 2007. Nova država već ima relativno otvoren trgovinski režim i njeni razgovori o

članstvu u STO dobro napreduju. Crna Gora je 11. maja 2007. primljena u Savjet Evrope.

Jasan spoljno politički prioritet državnog vođstva je uključenje u evro-atlanske institucije. Međutim, sadašnji nivo podrške stanovništva za članstvo u NATO je značajno niži od podrške za članstvo u EU. Pa ipak, Crna Gora je pozvana 2006. da se pridruži NATO programu Partnerstva za mir (PPF).

Proces približavanja EU dobro napreduje. Crna Gora je parafirala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) sa EU 16. marta 2007. i očekuje se da će ga potpisati u oktobru 2007.

Drugi spoljno-politički prioritet Crne Gore je regionalna saradnja, gdje ona konstruktivno učestvuje i na multilateralnom nivou i u bilateralnim odnosima sa susjedima u regionu. Progres u ovoj oblasti, koja sama po sebi nosi brojne praktične prednosti, predstavlja ključni element procesa kretanja ka Evropskoj uniji. Crna Gora je aktivan učesnik Pakta stabilnosti i raznih regionalnih inicijativa. Ona je potpisala sporazum o slobodnoj trgovini u regionu u okviru proširenog i dopunjenog Sporazuma o slobodnoj trgovini u centralnoj Evropi (CEFTA). Takođe je potpisnica Sporazuma o osnivanju Energetske zajednice i potpisala je Evropski sporazum o zajedničkom vazдушnom prostoru u junu 2006. Postepeno uspostavlja dobre susjedske odnose sa svim zemljama u regionu. Naročito je značajan ostvareni napredak u pregovorima sa Srbijom o otvorenim pitanjima koja proističu iz razdvajanja državne zajednice. Sporazum između Srbije i Crne Gore o ućlanjenju međunarodne finansijske institucije i raspodjeli finansijskih sredstava i obaveza od 10. jula 2006. otvorio je put za pristupanje Crne Gore tim organizacijama. Po pitanju Kosova, Crna Gora tradicionalno ima konstruktivan i pragmatičan pristup, čak iako je njena politika o Kosovu za nijansu opreznija od drugih neposrednih susjeda, što je razumljivo imajući u vidu osjetljivost odnosa Podgorice i Beograda. Bilateralni odnosi sa drugim neposrednim susjedima, Albanijom, BiH i Hrvatskom, veoma su dobri i sa njima praktično nema otvorenih pitanja.

Nema krupnih problema u saradnji Crne Gore sa Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju (ICTY).

Aneks 3: Ocjena pravne tranzicije

EBRD je napravila i redovno ažurira niz ocjena pravne tranzicije u zemljama u kojima radi, sa naglaskom na odabranim oblastima koje su relevantne za investicione aktivnosti: tržišta kapitala, zakon o kompanijama i korporativno upravljanje, koncesije, nesolventnost, obezbjeđenje potraživanja i telekomunikacije. Postojećim instrumentima ocjenjuje se kako kvalitet zakonskih propisa »na papiru« (što se takođe naziva »ekstenzivnost«), tako i stvarna primjena tih propisa (što se takođe naziva »efektivnost«). Svi raspoloživi rezultati ovih ocjena mogu se naći na: www.ebrd.com/law. Ovaj aneks sadrži rezime rezultata za Crnu Goru, praćen kritičkim komentarima pravnih eksperata Banke koji su vršili te ocjene.

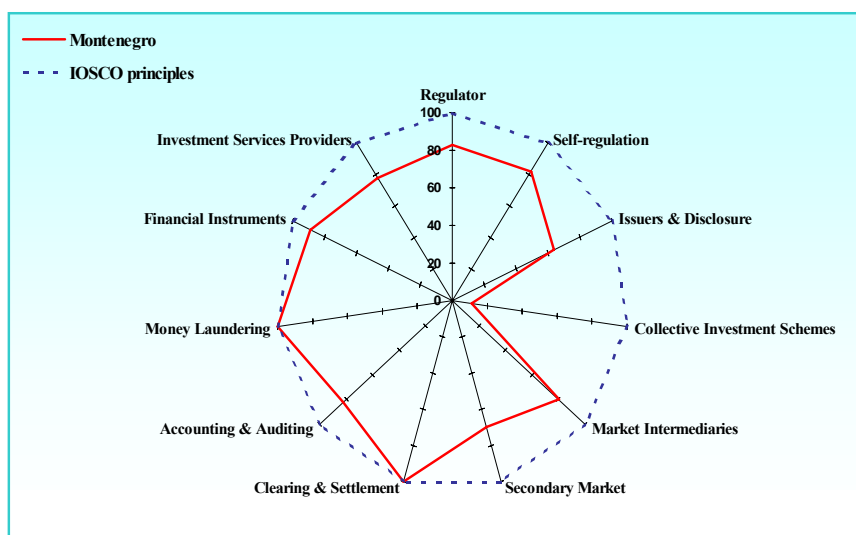
Tržišta kapitala

Glavni zakonski propis o tržištu hartija od vrijednosti u Crnoj Gori je Zakon o hartijama od vrijednosti, koji je donesen u decembru 2000. i posljednji put dopunjen u februaru 2006. Zakonom o hartijama od vrijednosti regulišu se uslovi i pogodbe za emitovanje, javnu ponudu i trgovinu hartijama od vrijednosti, prava i obaveze učesnika na tržištu hartija od vrijednosti i organizacija, nadležnosti i ovlašćenja Komisije za hartije od vrijednosti Republike Crne Gore.

Komisija za hartije od vrijednosti je regulator ovog tržišta u Crnoj Gori. Komisija je osnovana 2000. godine i preuzela je nadležnosti od Jugoslovenske savezne komisije za hartije od vrijednosti i finansijska tržišta, koja je bila tržišni regulator od 1989. Komisija za hartije od vrijednosti ima ovlašćenje da donosi podzakonska akta za sprovođenje Zakona o hartijama od vrijednosti, da odobrava i nadgleda javne ponude hartija od vrijednosti, da izdaje dozvole i nadgleda učesnike na tržištu hartija od vrijednosti, da autorizuje i reguliše šeme kolektivnog ulaganja, da reguliše način i obim trgovine na tržištu hartijama od vrijednosti i da reguliše preuzimanja.

U Crnoj Gori postoje dvije berze. Crnogorska berza osnovana je u junu 1993. od strane četiri crnogorske banke i crnogorske Agencije za prestrukturiranje privrede i strana ulaganja. Druga berza je Nova berza hartija od vrijednosti (NEX), osnovana 20. septembra 2001. Prema Zakonu o hartijama od vrijednosti hartijama se može trgovati samo na zvaničnim berzama. Prema tome, u Crnoj Gori nema vanberzanskog tržišta.

Kvalitet zakonskih propisa o tržištu HOV – Crna Gora (2005)

Napomena: Ekstremi svake ose predstavljaju idealan rezultat, tj. onaj koji odgovara standardima iz IOSCO *Ciljeva i principa regulacije hartija od vrijednosti*. Što je punija »paučina«, to su zakonski propisi odgovarajućeg tržišta HOV zemlje bliži ovim principima.

Izvor: Ocjena EBRD o zakonskim propisima o tržištu HOV iz 2005.

U 2005, EBRD je označila zakonske propise o tržištima hartija od vrijednosti u Crnoj Gori shodno »ciljevima i principima regulacije hartija od vrijednosti« koje je publikovao IOSCO. Rezultati su pokazali da su nacionalni propisi »srednje usklađeni« sa međunarodnim standardima, a glavni nedostaci su registrovani u dijelu »kolektivnih investicionih šema«. Ovo ukazuje na praznine u zakonskom okviru budući da kolektivne investicione šeme nijesu regulisane zakonom.

Korporativno upravljanje

Regulisanje korporativnog upravljanja u Crnoj Gori uglavnom je sadržano u Zakonu o privrednim organizacijama koji je donesen u februaru 2002. Prema tom zakonu, komercijalne aktivnosti u Crnoj Gori mogu se organizovati u formi samostalnog preduzetništva, akcionarskih društava, društava sa ograničenom odgovornošću, ortačkog društva, komanditnog društva i filijala stranih kompanija.

U julu 2003, komisija za HOV Crne Gore pripremila je Zakon o korporativnom upravljanju uz pomoć Evropske agencije za rekonstrukciju. Ovaj zakon uključuje spisak najboljih postupaka i opštih preporuka i ima za cilj poboljšanje korporativne prakse koja postoji u Crnoj Gori u skladu sa međunarodnim standardima.

U 2005, EBRD je izvršila analizu radi ispitivanja efektivnosti korporativnog upravljanja, (kako zakon funkcioniše u praksi). Određen je primjer za analizu transakcija sa povezanim licima. Kroz taj primjer isitala se i) pozicija manjinskog akcionara koji želi da dobije pristup korporativnim informacijama o pretpostavljenoj transakciji sa povezanim licima u koju je kompanija ušla i ii) na koji način bi se mogla ostvariti nadoknada u slučaju da je došlo do štete. Efektivnost sistema po oba pitanja ocjenjivana je na osnovu četiri glavne varijable: kompleksnost, brzina, sprovodljivost i institucionalno okruženje.

Analiza je otkrila da postoji vrlo ograničen broj puteva kojim manjinski akcionar može ići ako želi da traži da mu se saopšte određeni podaci u Crnoj Gori. Postupci se ne smatraju naročito složenim i izvršni nalog suda obično se može dobiti za 5 mjeseci. Nažalost, nizak kvalitet informacija iz kompanije koji se obično dobija može da ugrozi efektivnost djelovanja. Štaviše, presude je obično teško sprovesti u praksi pošto nema efektivne kazne za nepoštovanje sudskih odluka u izvršnom postupku i tužena strana obično opstruira izvršenje. Prilikom razmatranja mehanizama revizije, čini se da je stanje unekoliko bolje, ali teškoće u izvršenju i dužina postupka – koji može trajati i više od tri godine – doprinosi slabijoj efektivnosti mogućeg postupanja.

Transakcije sa povezanim licima nijesu dobro definisane u Crnoj Gori i to se negativno odražava na rezultat naše analize. Generalno posmatrano, potrebno je poboljšati kvalitet kompanijskih knjiga, revizije, kompetentnosti i iskustva sudova, tužilaca i tržišnog regulatora. Sudski postupci su u principu spori, pružajući tuženoj strani brojne mogućnosti za opstrukciju, bez ikakvih proceduralnih kazni. Citiranje sudske prakse od strane advokata postala je praksa tek od nedavno, jer je ranije uobičajeni metod bio samo da se izvrši upućivanje na zakone i propise. Međutim, to se još uvijek malo primjenjuje zbog teškoća u pronalaženju pouzdanih izvora sabrane sudske prakse. Konačno, korupcija i pristrasnost presuda još uvijek se navode kao problem.

Koncesije

Koncesije se u Crnoj Gori regulišu Zakonom o učešću privatnog sektora u pružanju javnih usluga iz 2002 (»Zakon«), kojim je zamijenjen raniji akt još iz 1990-ih, u pokušaju da se razriješe njegovi brojni nedostaci. Međutim, taj pokušaj nije bio u potpunosti uspješan i u toku je dalja reforma.

Zakon predviđa mnoštvo aranžmana privatno-javnog partnerstva, uključujući koncesije, BOT aranžmane, ugovore o lizingu i upravljanju, mada često upućivanjem na zakonske propise o javnim nabavkama (naročito kad je riječ o ugovorima o lizingu i upravljanju). Čini se da je primjena koncesija ograničena na prirodne resurse, dok se BOT aranžmani primjenjuju na druge sektore kao što su saobraćaj, energetika i vodoprivreda. Sve u svemu, Zakon je prilično ekstenzivan akt koji reguliše niz važnih oblasti i generalno pruža radni osnov za privatno-javna partnerstva. U dobro osmišljena pravila spadaju odjeljci o rješavanju sporova koji, pored pravila o ugovoru o projektu, predviđaju fleksibilnost koja se očekuje od modernih zakona.

Međutim, ima nekih nedosljednosti. Projekat ocjene zakona o koncesiji, koji je EBRD realizovala da bi ispitala tekstove ovih zakona u 27 zemalja u kojima EBRD posluje, pokazao je da su nacionalni zakonski propisi na srednjem nivou usklađenosti sa međunarodnim standardima. Projekat je naročito ukazao na sljedeće oblasti u kojima nijesu ispunjeni standardi po kojima je vršeno upoređivanje tih režima. Zakon ne definiše jasno granice svojih nadležnosti i ne sadrži koordinaciju sa sektorski specifičnim propisima i Zakonom o javnim nabavkama. Određene odredbe se ponavljaju, a neke su kontradiktorne. U Zakonu se koristi veliki broj nedefinisanih izraza, a jedan broj odredaba nije dovoljno jasno formulisan (npr. upućivanje na »najnovija pravila EU«). Suviše veliki broj uključenih javnih organa, uključujući Savjet za privatizaciju, čini ukupni proces prilično složenim i bez koordinacije, čime se stvara neizvjesnost. Postupak selekcije je takođe nejasan u mnogim aspektima (npr. nije jasna razlika između odredaba o predkvalifikaciji i postupku upućivanja zahtjeva za dostavljanje ponuda) i čini se da ga je teško realizovati. Odredbe koje se odnose na ugovor o projektu (npr. dva člana u zakonu regulišu odredbe koje treba uključiti u takav ugovor) takođe treba popraviti, ali one ipak daju smjernice o glavnim pitanjima koja treba obuhvatiti i omogućavaju fleksibilnost.

Analiza EBRD-a o pravnim pokazateljima iz 2006, kojom se ocijenilo kako zakoni funkcionišu u praksi, pokazala je da su zakonski propisi o koncesijama isuviše detaljni i komplikovani, te da ne obezbjeđuju ni jasna i stabilna pravila, ni dovoljnu fleksibilnost u primjeni.

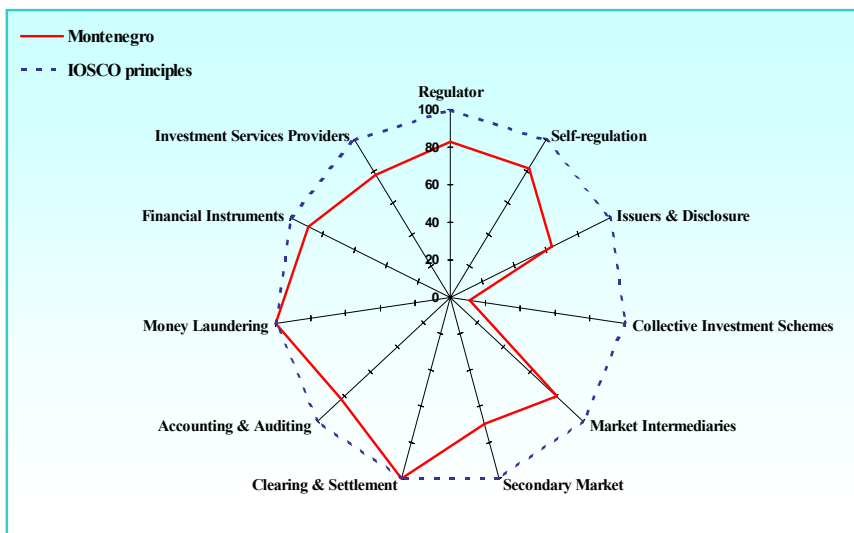
Insolventnost

Insolventnost se reguliše Zakonom o insolventnosti privrednih društava (2002/dopunjen 2007) (»Zakon«). Ovaj Zakon je vrlo visokog kvaliteta i predviđa najveći broj instrumenata koji su od suštinskog značaja za efikasan i efektivan sistem insolventnosti. U Ocjeni EBRD-a o sektoru insolventnosti iz 2006, kroz koju se provjeravao kvalitet zakonskih propisa o insolventnosti u odnosu na međunarodne standarde, ovaj Zakon je bio jedan od pet koji su ocijenjeni kao visoko usklađeni sa međunarodnim standardima.

Kao što se vidi na donjem šematskom prikazu, Zakon je cjelokupno visokog kvaliteta, bez oblasti sa značajnim slabostima. U njemu su jasno definisani kriterijumi koji se

moraju ispuniti da bi se postupak pokrenuo; on definiše opravdano kratke rokove i sadrži detaljne odredbe o rokovima za dostavljanje zahtjeva i saslušanje; predviđa dobrovoljnu likvidaciju i likvidaciju koju pokreću povjerioci kao i reorganizaciju pod stečajnom upravom; i Zakon predviđa široko priznavanje i saradnju u slučajevima prekograničnih stečajeva, usvajajući UNCITRAL-ov model zakona gotovo bez izmjena.

Kvalitet Zakona o insolventnosti - Crna Gora (2006)

Napomena: Ekstremi svake ose predstavljaju idealan rezultat, tj. onaj koji odgovara međunarodnim standardima, kao što su »Principi i smjernice efektivnih sistema insolventnosti i prava povjerilaca« Svjetske banke, Radna grupa UNCITRAL-a za zakonske smjernice za izradu zakona o insolventnosti i drugi. Sto je punija »paučina«, to su zakonski propisi o insolventnosti zemlje bliži ovim standardima.

Izvor: Ocjena EBRD o zakonskim propisima o insolventnosti iz 2006.

Zakon sadrži mnoga sredstva zaštite za povjerioce, uključujući »adekvatnu zaštitu«. U slučajevima kada je vlasništvo nad imovinom obezbijeđeno zalogom, pravom pridržaja ili hipotekom, povjerilac koji posjeduje zalog, pravo pridržaja ili hipoteku ne može da ostvari svoje pravo da blokira, uzme u posjed ili proda tu imovinu zbog primjene moratorijuma u skladu sa zakonom, pa takav povjerilac ima pravo na zaštitu imovine za koju postoji obezbjeđenje kako bi održao njeno stanje i vrijednost koja je postojala u momentu stupanja na snagu moratorijuma. »Adekvatna zaštita« može da uključi gotovinska plaćanja, obezbjeđenje nad dodatnom imovinom i popravke, održavanje ili osiguranje, zavisno od potrebe. Prava povjerilaca su takođe zaštićena detaljnim pravilima o izbjegavanju određenih transakcija dužnika kao i značajnom ulogom koju Zakon daje povjeriocima u preuzimanju nadgledanja postupka sprovođenja insolventnosti.

Ipak, postoji prostor za dalje unapređenje Zakona, gdje je glavni primjer postupak reorganizacije. Iako je postupak reorganizacije u cjelini posmatrano čvrst, bilo bi korisno popraviti ga odredbama kojima se ograničava mogućnost povezanih lica da glasaju prilikom odobravanja planova reorganizacije, odredbama o nezavisnoj analizi planova reorganizacije koja bi se omogućila povjeriocima, odredbama o nadgledanju odobrenih planova reorganizacije i odredbama za izmjene i dopune planova za koje se ustanovi da se ne mogu ostvariti, prema ocjeni povjerilaca.

Obezbjeđenje potraživanja

Obezbjeđenja nad pokretnom imovinom u Crnoj Gori regulisana su Zakonom o obezbjeđenju potraživanja RCG br. 38/02 (»Zakon«), koji se zasniva na članu 9 Jedinstvenog trgovačkog zakonika SAD.

Cilj zakona je da predvidi isključivo sredstvo pomoću kojeg se može formirati zaloga (tj. pravo obezbjeđenja) nad pokretnom imovinom koja postaje efektivna prema trećim licima. Kao rezultat toga, zakon se primjenjuje na sve transakcije kod kojih treba formirati zalogu, bez obzira na njihovu formu.

Zakon je na snazi od 1. januara 2003. Registar zaloga, kojeg vodi Privredni sud u Podgorici, počeo je da funkcioniše od jula 2003. Registar je elektronski i ima svoj sajt na www.rzcg.cg.yu. Registrovani korisnici mogu da obave registraciju ili on-line ili dostavljanjem obrasca zahtjeva koji se može dobiti na sajtu registra, bilo lično, bilo putem faksa. Registrovani korisnici mogu biti samo advokati (članovi Advokatske komore Crne Gore) i komercijalne banke. Međutim, pretraga se može besplatno vršiti putem interneta.

Generalno, Zakon predviđa moderan, fleksibilan i transparentan sistem i stiče se utisak da registar dobro funkcioniše - mada je njegova upotreba i dalje ograničena. Najveća neizvjesnost vezana za ovaj Zakon je njegova sprovodljivost, budući da je još uvijek nejasno da li mehanizmi predviđeni zakonom mogu da se ostvaruju onako kako je zamišljeno.

Telekomunikacije

Sektor komunikacija trenutno reguliše Agencija za telekomunikacije, odnosno Zakon o telekomunikacijama iz 2001. Agencija je formirana kao samostalni regulatorni organ 2001, kao jedna od prvih u regionu. Slično najboljoj međunarodnoj praksi, u njene nadležnosti spada uvođenje konkurencije, obezbjeđenje nediskriminatornog pristupa, rješavanje sporova, izdavanje licenci i regulisanje interkonekcije i tarifa. Zakon odražava najveći broj međunarodno prihvaćenih standarda i dobar nivo harmonizacije sa odgovarajućim normama Evropske unije.

Formalna liberalizacija tržišta izvršena je 2004. i postojeći operator »Crnogorski telekom« privatizovan je od mađarskog Matav-a (koji je u posjedu Deutsche Telekom) u 2005. Sektorom fiksne telefonije dominira »Crnogorski telekom« i on održava tele-gustinu od nešto malo više od 30%. Sektor mobilne telefonije trenutno je podijeljen između »T-Mobile Montenegro« (ogranak mobilne telefonije »T-Coma«) i »Promontea« (zavisno pravno lice norveškog »Telenora«) i tu je ostvarena pokrivenost veća od 100%. Nedavno je Agencija dodijelila treću licencu za mobilnu telefoniju kompaniji »M-Tel« (konzorcijum »Telekoma Srbije« i holandskog »Ogalara«) nakon objavljivanja tendera u februaru 2007. »M-Tel« je najavio da će početi da radi u julu 2007.

U martu 2007. izdate su tri licence za fiksnu bežičnu telefoniju konzorcijumu »Telekoma Srbija« i »Ogalara«; internet provajderu »Broadband Montenegro«; i »T-Mobile Montenegro«.

Iako se čini da Agencija za telekomunikacije već ima uspostavljene neophodne elemente za rad i da radi na osnovu relativno naprednog zakonskog okvira i pored formalne liberalizacije tržišta 2004. godine, na tržištu fiksne telefonije ima vrlo malo, odnosno nema značajne konkurencije jer »T-Coma« gotovo da ima monopol. Takođe se čini da postoje restrikcije za međunarodni pristup drugih operatera osim »T-Coma«, što je barijera za potpunu konkurenciju. Iako bi nedavno dodijeljene licence za trećeg

mobilnog operatera i finski bežični pristup trebalo da podstaknu konkurenciju, nadležni organi bi trebalo da se postaraju da se uklone sve neopravdane i nepotrebne barijere za ulazak u tržište. Iako postoje planovi za revidiranje zakonskih propisa i ažuriranje postojećih propisa vezano za ova pitanja, čini se da bi, iako ih je potrebno inovirati, tekuća zakonska i regulatorna osnova omogućila dovoljno ovlašćenja i nadležnosti da Agencija za telekomunikacije može da ostvari u potpunosti funkcionalno konkurentsko tržište.

U narednom periodu, Vlada Crne Gore treba da pruži Agenciji za telekomunikacije svu neophodnu podršku, (političku i drugu), kako bi se omogućila puna primjena zakonskog /regulatornog okvira iz najbolje prakse EU i izrada potrebnih izmjena i dopuna tog okvira. Agencija za telekomunikacije sa svoje strane treba brže da se kreće ka punoj primjeni režima interkonekcije koji će omogućiti dalju konkurenciju i da radi na punoj primjeni tarifa koje se baziraju na troškovima u najbržem izvodljivom roku.

Tim EBRD-a za zakonsku tranziciju pokreće program pravno-tehničke pomoći i saradnje sa Agencijom za telekomunikacije u toku trećeg kvartala 2007. Ovaj program koji će se finansirati preko Fonda EBRD za Zapadni Balkan obezbijediće Agenciji pomoć i obuku za jačanje kapaciteta kao i podršku u sprovođenju zakonskog okvira za interkonekciju i tarifiranje u saglasnosti sa EU.

Aneks 4: Osnovni podaci o energetsom sektoru u Crnoj Gori

Električna energija je glavni izvor energije u Crnoj Gori. To je glavni izvor zagrijavanja prostora u domaćinstvima, a na KAP, najveću industriju u Crnoj Gori, otpada skoro 50% ukupne potrošnje struje u Republici. Energetska efikasnost je prilično niska u poređenju sa zemljama EU, dijelom kao rezultat niskih tarifa i upotrebe neefikasnih uređaja.

Crnogorski sistem elektroprivrede je mali, sa svega 200.000 potrošača. Ukupna potražnja za električnom energijom u Crnoj Gori je oko 3.800 GWh. Na domaćinstva otpada oko 1.400 GWh, jer većina domaćinstava koristi struju za grijanje. Crna Gora ne može da zadovolji svu ovu potražnju iz svojih proizvodnih kapaciteta, pa mora da uvozi 33% potrebne energije. Uvoz se ostvaruje iz više susjednih država i uređuje se kroz godišnje ugovore.

Crna Gora ima dvije velike hidroelektrane, jednu veliku termoelektanu na ugalj i 7 manjih hidroelektrana, ukupnog instaliranog kapaciteta od oko 950 MW. Termoelektana radi sagorijevanjem mrkog uglja iz obližnjeg Rudnika uglja Pljevlja (RUP). Bez značajnih investicija u opremu za kontrolu emisije, termoelektana neće uspjeti da zadovolji standarde emisije iz Evropske unije.

Ukupni gubici u crnogorskom sistemu su visoki u poređenju sa evropskim standardima. Gubici u distribuciji su na nivou oko 19% u posljednjih deset godina i procjenjuje se da su ravnomjerno raspoređeni na tehničke gubitke i krađu struje.

Vlada će i dalje biti nadležna za sveukupnu energetska politiku.

Montenegro's power plants and lines

Source: EIEE

Aneks 5: Programi tehničke saradnje EBRD

Crna Gora – 2002/2007 (31.05.2007)
Pregled Fonda EBRD za tehničku saradnju i zvanično kofinansiranje

- Ukupna angažovana sredstva za tehničku saradnju i potpisani projekti za zvanično kofinansiranje
- Budući scenario
- Detaljna struktura projekata tehničke saradnje
- Detaljna struktura (potpisanih) projekata zvaničnog kofinansiranja

Ukupna angažovana sredstva za tehničku saradnju i potpisani projekti za zvanično kofinansiranje:

- Od 2002, Banka aktivno saraduje u zemlji sa multilateralnim i bilateralnim donatorima u okviru projekata tehničke saradnje (za koje ukupna vrijednost angažovanih sredstava za period 2001-05/2007 dostiže vrijednost od 5,9 miliona eura) i inicijativa za zvanično kofinansiranje (22,7 miliona eura je ukupan iznos doprinosa za 6 operacija kao u priloženoj tabeli).
- Fond tehničke pomoći: Na tri donatora (EAR, Francusku i Italiju) otpada više od 80% ukupnih angažovanih sredstava, a EAR je daleko najveći donator sa 3,5 miliona eura. Sredstva iz ovog fonda koristila su četiri sektora: TAM/BAS program (3,6 miliona eura), saobraćaj (1,1 milion eura), proizvodnja (0,65 miliona eura) i finansije/bankarstvo (0,3 miliona eura). U 2006, opredijeljeno je 1,0 miliona eura iz ovog fonda za realizaciju poslova u Crnoj Gori i obezbijedena dodatna podrška za programe TAM i BAS.
- Zvanično kofinansiranje: EIB (11,5 miliona eura) i nacionalne institucije (9,1 milion eura) su najveći zvanični kofinansijeri i, sa ukupno 20,6 miliona eura pokrivaju više od 90% ukupnog iznosa. Ostali kofinansijeri su DEG i US/EBRD SME kreditna linija. U 2006. nije potpisano nijedno zvanično kofinansiranje u Srbiji. Veliki dio zvaničnog kofinansiranja (11,5 miliona eura) obezbijedeno je u formi kredita MFI i/ili paralelnih kredita. Iznos kofinansiranja obezbijeden kroz participaciju bio je 7,0 miliona, a 4,1 milion eura kroz učešće u kapitalu. Kofinansiranje se koristilo za realizaciju projekata u dva sektora: saobraćaj (20,6 miliona) i finansije (2,1 milion).

Fondovi tehničke pomoći i donatori
Ukupna sredstva (2001-04/2007): 5,5 miliona eura

DONATOR	Angažovana sredstva (€ '000)
EAR	3.490,6
Francuska	796,6
Italija	425,7
Irska	260,4
Grčka	250,0
Španija	227,3
Japan	85,5
BRSF	27,0
UKUPNO	5.563,1

Zvanično kofinansiranje i donatori
Potpisani projekti - za godine: 2001-2006
22,7 miliona eura

DONATOR	Angažovana sredstva (€ million)
Evropska investiciona banka	11,5
Crna Gora	9,1
DEG (Njemačka)	1,5
SAD	0,6
UKUPNO	22,7

Budući scenario: 2007.

- Crna Gora će ostati među prioritetnim zemljama za donatorsku zajednicu.
- EAR će započeti sa realizacijom postojeće strategije. Neće biti novih budžetskih alokacija za 2007. i do 2008, Agencija će završiti svoje aktivnosti.
- EU posmatra Crnu Goru kao »Potencijalnog kandidata za EU« i kao takva zemlja će moći da koristi novoformirani »Instrument EU za pretpristupanje (IPA)» tokom perioda 2007-2013. Evropska komisija još nije dovela do kraja sve detalje IPA programa, ali je navela da će se svi prethodni finansijski instrumenti uključujući instrumenta kofinansiranja ISPA, spojiti u jednu cjelinu i da će se planiranje i budžetiranje vršiti na višegodišnjoj osnovi. Komisija predviđa da će zemlja primalac u potpunosti upravljati nad programima preko decentralizovanog sistema. U periodu 2007-2010, pomoć Crnoj Gori preko IPA uglavnom će biti usmjerena na »pomoć za tranziciju« i »institucionalno jačanje« sa komponentom »prekogranična saradnja«. Pone implikacije operativne podrške aktivnosti koje će spadati u mandat EBRD tek treba da se utvrde. Nije jasno na kojem nivou bi novi instrument mogao da obezbijedi krajnju neophodnu donatorsku pomoć koju je EAR pružao ranijih godina. Budžetska alokacija trebalo bi da bude na nivou 130 miliona eura za predviđeni programski period kako slijedi ³ (u milionima eura):

	2007	2008	2009	2010	TOTAL
<i>Institucionalno jačanje, pomoć za tranziciju</i>	27,5	28,1	28,6	29,2	113,4
<i>Prekogranična saradnja</i>	3,9	4,5	4,7	4,8	17,9
UKUPNO	31,4	32,6	33,3	34,0	131,3

- EBRD je nedavno formirala novi "Multidonatorski fond za Zapadni Balkan" koji uključuje i Crnu Goru. Fond je postao operativan u novembru 2006, a inicijalna opredijeljena sredstva iznose 10 miliona eura⁴. Od početka svojih aktivnosti, Fond je mobilisao 104.000 eura za mobilizaciju TMG poslova i

³ Saopštenje Komisije o IPA MIP 2008-2010

⁴ Za sada, članovi Multidonatorskog fonda za Z. Balkan su: Austrija, Kanada, Češka Republika, Finska, Irska, Luksemburg, Norveška, Poljska, Slovačka Republika, Slovenija, Španija, Švedska i Ujedinjeno kraljevstvo.

očekuje se da će ovaj Fond postati ključni instrument za pripremu i realizaciju projekata u zemlji.

- Italija smatra Crnu Goru, kao i druge zemlje Zapadnog Balkana, prioritarnom zemljom. Među novim inicijativama koje su razrađene u 2006, italijanska sredstva od 10 miliona eura su opredijeljena za realizaciju »Instrumenta Italije/EBRD za pomoć lokalnim preduzećima na Zapadnom Balkanu«: to je instrument za podjelu rizika i podršku akcijskog kapitala/kvazi-akcijskog kapitala namijenjen lokalnim preduzećima u regionu, uključujući i Crnu Goru.